

Univerzita Palackého v Olomouci

Právnická fakulta

Miroslav Ondrůš

Osobnostně právní aspekty smrti člověka

Diplomová práce

Olomouc 2016

Já, níže podepsaný, Miroslav Ondrůš, autor diplomové práce na téma Osobnostně právní aspekty smrti člověka, která je literárním dílem ve smyslu zákona č. 121/2000 Sb., dávám tímto jako subjekt údajů svůj souhlas ve smyslu § 4 písm. e) zákona č. 101/2000 Sb., správci:

Univerzita Palackého v Olomouci, ul. Křížkovského 8, 772 00 Olomouc, Česká republika,

ke zpracování osobních údajů v rozsahu: jméno a příjmení v informačním systému, a to včetně zařazení do katalogů, a dále ke zpřístupnění jména a příjmení v katalozích a informačních systémech UP, a to včetně neadresného zpřístupnění pomocí metod dálkového přístupu. Údaje mohou být takto zpřístupněny uživatelům služeb Univerzity Palackého. Realizace zpřístupnění zajišťuje ke dni podání tohoto prohlášení vnitřní složka UP, která se nazývá Informační centrum Univerzity Palackého.

Souhlas se poskytuje na dobu ochrany autorského díla podle zákona č. 121/2000 Sb.

Prohlašuji, že výše uvedené osobní údaje jsou pravdivé.

„Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma Osobnostně právní aspekty smrti člověka vypracoval samostatně a citoval jsem všechny použité zdroje.”

V Olomouci dne

Miroslav Ondrůš

.....

Na tomto místě bych rád poděkoval JUDr. Pavlu Tůmovi, PhD. LL.M., za cenné připomínky a odborné rady, které mi pomohly k vypracování této diplomové práce.

Obsah

Seznam použitých zkratk.....	5
Úvod	6
1. Právní povaha lidského těla a jeho částí	8
1.1 K vývoji právního chápání povahy lidského těla a jeho částí	9
1.2 Povaha lidského těla a mrtvoly člověka	11
1.2.1 Právní povaha živého lidského těla	11
1.2.2 Právní povaha mrtvoly člověka	12
1.3 Právní povaha částí lidského těla	20
1.4 Produkty lidského těla	26
1.4.1 Právní povaha spermatu	27
1.4.2 Právní povaha krve	29
1.4.3 Lidské buňky určené k výrobě léčiv	30
2. Režimy právní ochrany lidského těla a jeho částí po smrti člověka	33
2.1 Pietní ochrana	33
2.1.1 Aktivní legitimace podle § 82 odst. 2 OZ	34
2.1.3 Podmínky vzniku nároku na postmortální ochranu	35
2.1.4 Nároky vyplývající z postmortální ochrany	37
2.1.5 Soudní řízení o nárocích vyplývajících z postmortální ochrany	38
2.2 Vlastnická ochrana	39
2.3 Právo na ostatky	40
2.3.1 Povaha práva na vydání ostatků	40
2.3.2 Aktivně a pasivně legitimované osoby	40
2.4 Dílčí závěr	43
3. Právo člověka rozhodnout, jakým způsobem bude po smrti naloženo s jeho tělem	44
3.1 Problematika pitev	45
3.2 Užití těla pro potřeby lékařské vědy, výzkumu nebo k výukovým účelům	49
3.3 Transplantace ex mortuo	50
3.4 Právo volby pohřbu	51
3.5 Dílčí závěr	54
Závěr	56
Použitá literatura	58

Seznam použitých zkratek

OZ	Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník
ZZS	Zákon č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách, ve znění pozdějších předpisů
ZoP	Zákon č. 256/2001 Sb., o pohřebnictví, ve znění pozdějších předpisů
o. s. ř.	Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů
Dig.	Digesta seu Pandectae
TZ	Zákon č. 285/2002 Sb., transplantační zákon, ve znění pozdějších předpisů
ZSZS	Zákon č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách
ÚLPB	Úmluva o lidských právech a biomedicině

Úvod

Jedním z nosných témat občanského práva hmotného je problematika ochrany osobnosti. Osobnost člověka (resp. její hodnoty) je chráněna prostřednictvím osobnostních práv. Všeobecné osobnostní právo je nerozlučně spjaté s určitou fyzickou osobou a trvá po dobu jejího života. Smrtí osobnostní práva zanikají, a však její hodnoty (v různém rozsahu) zůstávají pod právní ochranou v podobě tzv. postmortální ochrany. Postmortální nebo také pietní ochranou chráníme památku zemřelého proti neoprávněným zásahům ze strany třetích osob. Jedná se o soubor zvláštních subjektivních práv náležící zákonem vymezenému okruhu osob.

Škůdci (narušitelé) mohou do piety zemřelého zasahovat různými způsoby. Já se ve své diplomové práci zaměřím výlučně na zásahy související s nakládáním s lidským tělem, resp. jeho částmi. Stranou tak zůstane ochrana jména, cti, náhrady při usmrcení člověka nebo práva vyplývající z duševního vlastnictví, jež svou obšírností přesahují rozsah této diplomové práce. Předmětnou materii se pokusím analyzovat ve světle judikatury domácích i zahraničních soudů, jakož i na základě závěrů autorů první poloviny 20. století a zejména pak autorů recentní literatury.

Diplomová práce se zaměřuje převážně na soukromoprávní aspekty postmortální ochrany, protože východiska a obecné právní normy nacházíme právě v základním soukromoprávním předpisu, kterým je občanský zákoník. Ač jsem si vědom nezávislosti uplatňování soukromého práva na právu veřejném (§ 1 odst. 1, věta druhá OZ), nemohu se vyhnout také dopadu veřejnoprávních předpisů upravujících některé otázky nakládání s lidským tělem a jeho částmi (např. zákon o pohřebnictví, transplantační zákon nebo zákon o zdravotních službách).

Na reálné kazuistice i na fiktivních mnou vytvořených případech se pokusím analyzovat jejich řešení *de lege lata* a problémy z nich vyplývající.

Co se týče výkladových metod, zvolil jsem teleologickou a komparativní metodu, které jsou vzhledem k analýze celé problematiky metodami nejvhodnějšími.

Práce je rozdělená na 3 nikoli svébytné kapitoly, kdy jednotlivé kapitoly jsou dále koncipovány do podkapitol. V poznámkách pod čarou jsou uvedeny citované zdroje. Pokud byl určitý zdroj citován opakovaně, další citace obsahuje již jen příjmení autora a citovanou stranu.

V rámci diplomové práce jsem si stanovil zejména tyto cíle:

1. Teoreticky vymezit právní povahu lidského těla a jeho částí pro účely stanovení konkrétního režimu právní ochrany proti neoprávněným zásahům ze strany třetích osob.
2. Analyzovat, jaký dopad měl občanský zákoník účinný od 1. ledna 2014 na úpravu postmortální ochrany osobnosti.
3. Posoudit, jakým způsobem a jakou mírou může člověk ovlivnit to, jak bude naloženo s jeho tělem, resp. jeho částmi.

Hlavním cílem diplomové práce je analýza toho, zda aktuální právní úprava postmortální ochrany a právní úprava s ní související, dokáže svým rozsahem pokrýt a vyřešit problémy a úskalí dnešní doby a blízké budoucnosti. Pokroky v genetice, farmaceutickém průmyslu a terapiích, vznášejí mnoho problematických aspektů, které dle mého názoru právní úprava nereflektuje. Velkou snahou je vymezit problémy, které přináší současný právní stav a navrhnout řešení *de lege ferenda*.

Výzkumný problém (hypotéza):

1. Právní pojetí lidského těla a jeho částí odpovídá potřebám moderní doby.
2. Úprava postmortální ochrany doznala s účinností nového občanského zákoníku spíše pozitivních změn.
3. Člověk má právo rozhodnout, jak bude po jeho smrti naloženo s jeho tělem.

Důvodem pro zvolení tohoto na první pohled pochmurného tématu bylo zejména absolvování předmětu Soudní lékařství na Ústavu soudního lékařství a medicínského práva při Lékařské fakultě Univerzity Palackého, kde pod vedením velmi inspirativního doc. MUDr. Svatopluka Loyky, CSc. a dalších lékařů jsem byl seznámen se základy medicínskoprávní problematiky. Dalším důvodem je skutečnost, že mi není známo, že by se touto problematikou někdo uceleně a zevrubně zabýval.

1. Právní povaha lidského těla a jeho částí

Za nezbytnou součást této diplomové práce považuji definování lidského těla a jeho částí, co do jejich povahy z hlediska práva. Definování právní povahy lidského těla a jeho částí je nezbytným krokem pro určení konkrétního režimu právní ochrany před nedovolenými zásahy ze strany třetích osob. Budeme-li se zabývat ryze soukromoprávními prostředky ochrany lidského těla a jeho částí, v zásadě se nabídnou čtyři režimy právní ochrany.

Prvním z nich je režim **ochrany osobnosti**, konkrétně ochrany tělesné integrity, který se uplatní tehdy, je-li neoprávněně zasaženo do těla nebo jeho částí živého člověka. Tehdy vzniká subjektivní právo poškozeného bránit se prostředky práva osobnostního. Dojde-li k těmto zásahům po smrti člověka nebo za života člověka, avšak dotčený své subjektivní právo na ochranu osobnosti za života nevyužil, vzniká osobám blízkým právo domáhat se **pietní ochrany**.¹ Zvláštním subjektivním osobnostním právem je **právo na vydání ostatků**. Uvedené tři režimy právní ochrany se uplatní v případě, kdy objektem neoprávněného zásahu nebude věc v právním smyslu. Posledním soukromoprávním režimem ochrany lidského těla nebo jeho částí je **vlastnická ochrana**. Ta se uplatní tehdy, dojdeme-li k názoru, že určitá část lidského těla nebo tělo samé je věcí v právním smyslu. Ne vždy je však snadné jednoznačně určit, zda tyto hmotné objekty věcmi jsou, či nikoli. Ani současná právní úprava v této problematice nemá jasno, tím více ne jurisprudence.

Tak např. komu patří lebka sv. Lukáše vystavená v Praze, lidská těla vystavena na slavné The human body exhibition, Leninovo tělo v moskevském mauzoleu, těla zakonzervovaná v Pompejích nalezená po erupci Vesuvu v roce 79 n.l., nalezená kostra z doby bronzové apod.? Mohou tyto ostatky vůbec někomu patřit? Může někdo vlastnit svůj utržený zub, uštěřižené vlasy nebo zpopelněné ostatky svých předků či vyňatý ledvinový kámen? Je lidský plod věcí v právním smyslu, a co odebrané spermie nebo vajíčko určené k dárcovství, lze z takového „dárcovství“ profitovat? Je spravedlivé, pokud osoba poskytne svůj biologický materiál za účelem výroby léčiv a nebude se podílet na zisku, zatímco výrobce bude z poskytnutého biologického materiálu profitovat v milionech eur? Může rodina žádat po nemocničním zařízení vydání mozku svého příbuzného, který byl vynikající vědec? Jaký právní režim má zakonzervovaná krev nebo spermie v případě, že je někdo úmyslně zničí nebo odcizí?

¹ Ustanovení § 82 odst. 2 OZ je proto terminologicky nepřesné, neboť stanovuje, že po smrti člověka se může ochrany jeho osobnosti domáhat kterákoli z osob jemu blízkých. Nelze se domáhat ochrany osobnosti zemřelého člověka, když jeho osobnost smrtí zanikla (srov. § 23 OZ).

V následujících podkapitolách postupně analyzuji, jakou povahu má živé lidské tělo, mrtvola člověka, části lidského těla nebo jeho produkty. Nejdříve však pár vět k historii.

1.1 K vývoji právního chápání povahy lidského těla a jeho částí

a) Římské právní památky a otroctví

Již v pátém století př. n. l. si na slavném Foru Romanu v třetí tabuli Zákona dvanácti desek mohli Římané přečíst, že „*tertiis nundinis partis secanto. Si plus minusve secerunt, se fraude esto.*”² Tedy volně přeloženo: pokud má někdo nárok na část lidského těla, není zločinem, usekne-li se mu více či méně. Není však jasné, zda toto ustanovení dopadá na živé tělo nebo tělo mrtvé.³ Ze Zákona dvanácti desek vyplývá, že v některých případech bylo lidské tělo chápáno jako předmět závazku.

V nejvýznamnější římskoprávní památce je však pojetí lidského těla, resp. jeho částí odlišné. Podle Ulpiana nikdo nemůže být vlastníkem části svého těla: „*Liber homo suo nomine utilem aquiliae habet actionem: directam enim non habet, quoniam dominus membrorum suorum nemo videtur. Fugitivi autem nomine dominus habet.*”⁴ Z uvedeného vyplývá, že lidské tělo v pozdní antice nebylo považováno za věc.

Zůstaneme-li u Digest, považují za nutné i pro další výzkum zmínit poměrně rozsáhlý fragment římského právníka Pauluse, jehož obsah hovoří o nepřijatelnosti peněžní ekvivalence lidského těla.⁵ K podobnému závěru došel také Gaius: „*Liberum corpus aestimationem non recipiat.*”,⁶ tedy, že tělo svobodného člověka je neocenitelné penězi. Tento závěr je v obdobné formě obsahem čl. 21 ÚLPB, který zakazuje, aby se lidské tělo a jeho části staly zdrojem finančního prospěchu nebo § 28 TZ.

Otok byl v římském právu tradičně označován jako předmět právních vztahů, tedy jako věc v právním smyslu, byť s určitými specifiky.⁷ Nakládání s otrokem nemohlo být svévolné. Otroka nešlo bez rozumného důvodu zabít. Specifický přístup byl vyžadován i pro nemocné otroky.⁸ Řím nebyl jediným státem, ve kterém existovalo otroctví. Okolo roku 450

² Twelve Tables. [cit. 7. října 2015]. Dostupné na <http://www.orbilat.com/Languages/Latin/Texts/01_Preliterary_period/12_Tables.htm>.

³ ŠTĚPÁN, Jaromír. *Právo a moderní lékařství*. Praha: Panorama, 1989, s. 282.

⁴ Dig. 9.2.13. [cit. 7. října 2015]. Dostupné na <<http://www.thelatinlibrary.com/justinian/digest9.shtml>>.

⁵ Dig. 14.2.2. [cit. 7. října 2015]. Dostupné na <<http://www.thelatinlibrary.com/justinian/digest14.shtml>>.

⁶ Dig. 9.1.3. [cit. 7. října 2015]. Dostupné na <<http://www.thelatinlibrary.com/justinian/digest9.shtml>>.

⁷ Fragmenty z Digest: 9, 2, 2, 2; 41, 2, 3, 13; 7, 1, 27, 4; 19, 4, 2; D 7, 1, 15, 1 a další.

⁸ BRADLEY, KEITH. Richard. *Slaves and masters in the Roman Empire. A study in social control*. Bruxelles: Revue d'études Latines, 1984, s. 22.

př. n. l. se ve velké míře otroctví vyskytovalo i ve starověkém Řecku.⁹ Otroctví rozhodně nezaniklo spolu s Římskou říší. Ve středověku existovalo otroctví např. u Langobardů, Franků nebo Gótů. Otroctví se objevovalo na americkém kontinentu v novověku (srov. dopis Kryštofa Kolumba: „*Odtud lze ve jménu Nejsvětější trojice posílat tolik otroků, kolik jich jen bude prodat*”¹⁰). V dnešním světě snad již neexistuje stát, který by de iure povoloval otroctví, nicméně není pochyb o tom, že i na dále fakticky existuje - zejména pak u některých afrických národů.

Ve 24. kapitole De Origine et situ Germanorum (Tacitus Germania) sepsané okolo roku 98 n. l. se naopak dočteme o hazardních hrách v podobě souboje dvou mužů s meči a kopím. Ten, kdo vzešel z boje jako vítěz, zůstal svobodným, zatímco poražený přijal čestně a dobrovolně otroctví. Pokud mohl být člověk předmětem sázek a následně i dobrovolně otrokem, mohl být i věcí v právním smyslu.

b) Právní povaha lidského těla od ABGB do účinnosti OZ

Rakouský Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch (Všeobecný zákoník občanský) ve svém § 285 vymezuje věc v právním smyslu jako: „*vše, co je rozdílné od člověka a slouží k potřebě lidí.*” Z uvedeného ustanovení jednoznačně vyplývá, že lidské tělo věcí v právním smyslu není. Tomu přisvědčil i slavný prof. Rouček ve svém nadčasovém komentáři, když tento paragraf komentuje: „*Člověk není věcí jakožto fyziologická jednotka, proto nejsou věcmi ani lidské tělo, ani jednotlivé části lidského těla, ať přirozených (údy, vlasy, zuby a j.) nebo umělé (plobma, protesa). Proto zásahy do tělesné nedotknutelnosti nejsou snad porušením práv věcných (nýbrž osobnostních).*”¹¹ Ani prof. Krčmář není jiného názoru: „*věcí ve smyslu právním není člověk ani část lidského těla.*”¹² Zvláštní režim má pak podle obou zmíněných autorů lidské tělo mrtvého člověka (mrtvola), o které bude řeč v následující podkapitole.

Dnes v mnoha oblastech inspirativní, avšak před válkou z politické vůle neschválený Vládní návrh občanského zákoníku z roku 1937 obsahoval ve větě druhé § 80 totožnou definici jako Všeobecný zákoník občanský: „*Věcí v právním smyslu je vše, co je rozdílné od člověka a slouží k potřebě lidí.*”

⁹ OLIVA, Pavel. *Sparta a její sociální problémy*. Praha: Academia, 1971, s. 52 - 54.

¹⁰ BALÍK, Stanislav, BALÍK, Stanislav. *Právní dějiny mimoevropských zemí*. Dobrá Voda: Aleš Čeněk, 2003, s. 142.

¹¹ ROUČEK, František, SEDLÁČEK, Jaromír. *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. Díl druhý*. Praha: V. Linhart, 1935, s. 7.

¹² KRČMÁŘ, Jan. *Právo občanské I. Výklady úvodní a část všeobecná*. Praha: Wolters Kluwer, 2014, s. 174.

Po právníkové dvouletce vzešlý Střední občanský zákoník z roku 1950 se již ustanovení o povaze lidského těla nedočkal. Podle § 23 se věci v právním smyslu rozumí: „*ovladatelné hmotné předměty a přírodní síly, které slouží lidské potřebě.*”

Po Středním občanském zákoníku převzal definici Zákon č. 101/1963 Sb., o právních vztazích mezinárodním obchodním styku, když věc v právním smyslu definoval jako: „*hmotné předměty a ovladatelné přírodní síly, které slouží potřebám lidí.*”

Téměř 50 let účinný občanský zákoník z roku 1964 šel tak daleko, že se už o žádnou definici raději nepokusil a spokojil se s konstatováním, že: „*Předmětem občanskoprávních vztahů jsou věci, a pokud to jejich povaha připouští, práva nebo jiné majetkové hodnoty.*” Dále pak bez dalšího stanovil, že věci jsou movité a nemovité, což nám k vysvětlení povahy lidského těla moc nepřispělo.

1.2 Povaha lidského těla a mrtvoly člověka

1.2.1 Právní povaha živého lidského těla

Abychom se mohli zabývat právní povahou lidského těla, je potřeba vysvětlit, co vše vlastně pod pojem „lidské tělo“ spadá. Lidské tělo bychom mohli definovat jako soubor harmonicky uspořádaných orgánů, tkání a buněk, které tvoří jeden hmotný a funkční celek. Lidské tělo se skládá ze tří základních částí, kterými jsou hlava, trup a končetiny. O částech lidského těla však bude pojednáno v podkapitole č. 1.3.

Lidské tělo živého člověka patří mezi základní hodnoty osobnosti každého člověka. Spolu se zdravím a životem je lidské tělo předmětem práva na „tělesnou integritu“. Tělesná integrita, resp. její nedotknutelnost je chráněna na poli ústavním v čl. 7 odst. 1 Listiny základních práv a svobod, který hovoří o tom, že nedotknutelnost osoby je zaručena.¹³ Již zmíněný čl. 21 ÚLPB (sdělení č. 96/2011 Sb. m.s.) stanovuje, že lidské tělo nesmí být zdrojem finančního prospěchu. Toto pravidlo má své kořeny již v právu římském (Dig. 9.2.13. nebo Dig. 14.2.2.). Tělo živého člověka nemá majetkovou hodnotu a je tradičně vyňato z obchodování (*extra commercium*), neboť plnění, které je předmětem obligačního vztahu, musí být majetkové povahy a odpovídat zájmu věřitele, což se o živém lidském těle říci nedá. Opačný názor by vedl k tomu, že tělo živého člověka by bylo předmětem závazku, a tedy i věci v právním smyslu. Lidské tělo tak nemůže být předmětem plnění ze smlouvy. Absolutně neplatná by byla např. ujednání, kde by bylo lidské tělo předmětem nájmu (např.

¹³ KNAP, Karel a kol. *Ochrana osobnosti podle občanského práva*. 4. vydání. Praha: Linde, 2004, s. 203.

nájem dělohy za účelem asistované reprodukce), výpůjčky, sexuální činnosti nebo reklamy.¹⁴ Bylo však dovozeno, že v určitých případech je přípustné, aby se na smlouvy týkající se lidského těla použila analogicky ustanovení o věcech. Např. Nejvyšší soud České republiky dovodil následující: „*I když lidské tělo není věcí, lze smlouvu o provedení plastické operace a nároky plynoucí z vadného výkonu posoudit analogicky podle ustanovení upravujících smlouvu o opravě a úpravě věci.*”¹⁵

Osobnostní právo, tedy i ochrana lidského těla, teoreticky počíná již při oplození vajíčka (početím). Domáhat se jí však může osoba až po jejím narození - především prostřednictvím zákonných zástupců.¹⁶ Ochranu lidského těla tedy požívá i nasciturus pod podmínkou, že se narodí živý. V období od početí do narození dítěte je nasciturus chráněn nepřímou. „*Děje se tak skrze ochranu osobnosti nastávající matky, resp. skrze ochranu jejího těla, přičemž počaté dítě se považuje za dočasnou část jejího těla, která se v matčině těle vyvíjí.*”¹⁷ Stejný názor zastává také např. slovenský Ústavní soud.¹⁸

Kazuistika č. 1 - Osudová chyba lékaře (fiktivní)¹⁹

Lékař v jedné soukromé diabetické ambulanci omylem podal těhotné pacientce místo glukózy směs kafru a fenolu (tzv. Chlumského roztok, který se užívá pro dezinfekci chirurgických nástrojů). Po požití této směsi byl plod pacientky usmrcen. Řešení: Pacientce tak vznikl nárok na náhradu nemajetkové újmy, když bylo zasaženo do části jejího těla (plodu). Neuplatní se tedy tzv. postmortální (pietní) ochrana, neboť vývoj lidského plodu nedovršíl zákonné podmínky, tj. nenarodil se, tudíž nemohl ani zemřít.

Smrtí ochrana lidského těla nekončí, o tom už však v následující podkapitole.

1.2.2 Právní povaha mrtvolý člověka

O ochraně lidského těla mrtvého člověka můžeme logicky hovořit až po okamžiku jeho smrti. Nic neříkající historická definice hovoří o smrti jako o „*Ireverzibilní zástavě*

¹⁴ KOUKAL, Pavel. In LAVICKÝ, Petr, a kol. *Občanský zákoník I. Obecná část (§ 1–654). Komentář*. 1. vydání, Praha: C. H. Beck, 2014, s. 1745.

¹⁵ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 29. 10. 2013, sp. zn. 25 Cdo 1050/2012.

¹⁶ TELEČ, Ivo. In ELIÁŠ, Karel a kol. *Občanský zákoník. Velký akademický komentář. 1. svazek*. Praha: Linde, 2008, s. 116.

¹⁷ Tamtéž, s. 117.

¹⁸ Nález Ústavního soudu ze dne 4. 12. 2007, sp. zn. Pl. ÚS 12/01-297.

¹⁹ Fiktivní případ inspirovaný skutečnou událostí. *Policie obvinila zdravotní sestru ze smrti orlovské matky*. karvinsky.denik.cz, 4. září 2014 [cit. 17. listopadu 2015]. Dostupné na <<http://karvinsky.denik.cz/zlociny-a-soudy/policie-obvinila-zdravotni-sestru-ze-smrti-budouci-matky-v-orlove-20140904-rf0h.html>>.

celovztažného uspořádaného dění v organismu”.²⁰ Moderní lékařská věda zaujímá přesnější definici, která byla inkorporována do § 2 písm. e) TZ: Smrtí se rozumí nevratná ztráta funkce celého mozku, včetně mozkového kmene, nebo nevratná zástava krevního oběhu.

Vzhledem k aplikaci § 2 písm. a), b) ZoP, pojem mrtvé lidské tělo dále terminologicky rozdělujeme na pozůstatky (do okamžiku pohřbení) a ostatky (lidské pozůstatky po pohřbení). Pohřbením se pak rozumí uložení lidských pozůstatků do hrobu nebo hrobky na veřejném nebo neveřejném pohřebišti nebo jejich zpopelnění v krematoriu. Nedošlo-li tedy k pohřbení lidského těla, hovoříme o pozůstatcích. Tohoto terminologického dělení se drží také občanský zákoník v souvislosti s ochranou důstojnosti mrtvého těla (§ 92 odst. 1 OZ) a právem na vydání ostatků (§ 92 odst. 2 OZ).

Nový občanský zákoník přijal teoretický přístup, který považuje mrtvé tělo za předmět osobnostního práva. Vyplývá to i z důvodové zprávy, která lpí na tom, že zákonná ustanovení o věcech se na mrtvé tělo vůbec nepoužijí. Tento teoretický přístup je vyvoditelný již z definice věci uvedené v § 489 OZ, kde věcí se rozumí vše, co je rozdílné od osoby a slouží potřebě lidí. Lze pak souhlasit s dr. Téglem, který hovoří o nadbytečnosti ustanovení § 493 OZ, jehož obsah musí být nutně dovozen již ze samotné definice věci.²¹ Podle § 493 OZ lidské tělo ani jeho části, třebaže byly od těla odděleny, nejsou věci. Zákon výslovně neřeší, zda pod pojmem lidské tělo chápe také i mrtvolu člověka. Systematickým výkladem (zejména vzhledem ke znění § 92 odst. 1, věta první OZ - Lidské tělo je pod právní ochranou i po smrti člověka) však dospějeme jednoznačně k názoru, že zákon nerozlišuje mezi lidským tělem živého a mrtvého člověka. Otázkou však je, zda je tento teoretický přístup správný. Já se domnívám, že nikoliv.

Teoretických přístupů ohledně právního pojetí mrtvol je mnoho. Níže uvádím 4 v úvahu přicházející teorie:

1. Mrtvola se stává věcí v okamžiku smrti člověka.
2. Mrtvola se stává věcí v právním smyslu, ztratila-li své individuální rysy a nelze tím v ní spatřovat tělo určité osoby.
3. Mrtvola se stává věcí, pokud k tomu existuje rozumný důvod, zejména je-li anonymně, dobrovolně a důstojně použita pro účely vědecké, medicínské, vzdělávací nebo jiné obdobné účely.

²⁰ LUKÁŠ, Karel, ŽÁK, Aleš a kol. *Chorobné znaky a příznaky. Diferenciální diagnostika*. Praha: Grada publishing, 2014, s. 647.

²¹ TÉGL, Petr. In MELZER, Filip, TÉGL, Petr. *Občanský zákoník III. svazek. § 419-654. Věci a právní skutečnosti*. Praha: Leges, 2014, s. 225.

4. Mrtvola se nikdy nestane věcí v právním smyslu.

Autoři zabývající se touto problematikou ve svých příspěvcích zastávají často odlišný názor. To vše svědčí o tom, že názor na právní povahu mrtvoly, jakož i částí lidského těla, není jednotný a je potřeba o něm i nadále diskutovat a ujasnit si, který z uvedených přístupů, případně jejich kombinace, je nejlogičtější.

Tak např. dr. Dostál zastává ve svém článku názor, že mrtvola by měla být věcí v právním smyslu bez dalšího, neboť nemyslí a právně nejedná.²² Tato úvaha je velmi zajímavá, avšak raritní. Důsledkem tohoto názoru by byla skutečnost, že tělo zemřelého by bylo hereditováno, a existovalo by tak jako předmět vlastnického práva až do doby jeho zániku ve smyslu zániku fyzického. Po smrti by se tak dostalo mrtvé tělo do právní dispozice dědiců, kteří by s tělem mohli nakládat (např. tělo darovat lékařské fakultě pro vzdělávací či vědecké účely, rozhodnout o jeho pohřbení nebo konzervovat pro účely výstavní). Vlastníci by nepochybně byli při nakládání s tělem omezeni předpisy hygienickými a epidemiologickými, ale také např. samotnou zůstavitelovou vůlí. Pokud by třetí osoba do těla zasáhla nedůstojným způsobem a tělo by poškodila, případně narušila pietu zemřelého, bylo by nutné aplikovat ustanovení o náhradě majetkové újmy, neboť by bylo zasaženo do věci v právním smyslu. Co kdyby však sám vlastník nedůstojně naložil s tělem? Jakým způsobem by byla chráněna pieta mrtvého? Nehledě pak na možnost dědice mrtvolu zcizit, užívat jí, zatížit zástavním právem nebo s ní jinak zacházet. Vlastníkovi věci by pak nic nebránilo z případného nakládání s tělem profitovat (vlastník těla by jej mohl prodat farmaceutické společnosti za účelem výroby nových léků nebo pro genetické účely atd.). Pokud bychom stanovili pravidla, která by omezovala svévolné nakládání s mrtvolou člověka jako např. zákaz finančního profitu, zákaz zatížení nebo zákaz nakládání s tělem nedůstojným způsobem, došlo by ipso facto ke stejné právní ochraně, jakou poskytuje osobnostně právní ochrana lidského těla po smrti člověka. Dojdeme-li k názoru, že právní ochrana lidského těla jako věci v právním smyslu by musela být minimálně na stejné úrovni jako osobnostně právní ochrana, jeví se jako nadbytečné převracet pravidlo, které by bylo v důsledcích obdobné, byť s určitými odůvodnitelnými odchylkami (zejm. je-li tělo určeno pro vzdělávací nebo lékařské účely). Obdobný názor jako dr. Dostál zastával ve slovenském prostředí také prof. Luby.²³

²² DOSTÁL, Ondřej. Otázka vlastnictví k odděleným částem lidského těla v zahraničním srovnání. *Jurisprudence*, 2004, roč. 5, č. 3, s. 5.

²³ LUBY, Štefan. *Základy všeobecného súkromného práva*. Šamorín: Heuréka, 2002, s. 62.

Podle prof. Roučka: „*Lidské tělo ani jako mrtvola není věcí, pokud v něm sluší spatřovati tělo určité zemřelé osoby Jakmile tomu tak není, jest i mrtvola věcí (např. mrtvoly z dávných dob, jako mumie nebo prehistorické nálezy, jakož i mrtvola daná anatomickému ústavu nebo kostry a jiné anatomické preparáty.)*”²⁴ Tento názor je zastáván i v nedávné judikatuře Nejvyššího soudu: „*Nakládání s lidskými ostatky, pokud se v nich spatřuje tělo určité zemřelé osoby, nemůže být předmětem závazkového vztahu.*”²⁵ Prof. Sedláček však byl v těchto myšlenkách méně benevolentní, neboť podle něj mrtvoly lidské jsou vyloučeny z právního obchodu. Uvádí však také shodně s prof. Roučkem, že se to netýká preparátů částí mrtvého těla (např. kostry, preparáty nádorů, svalů).²⁶ Dr. Štěpán mrtvolu nepovažuje za věc, avšak připouští, že lebky nebo kostry preparované pro didaktické účely se ex post stanou věcmi v právním smyslu.²⁷ Obdobný názor zastával i prof. Krčmář: „*Ani lidské mrtvoly nebude lze pokládati za věci v právním smyslu a neplatí o nich tedy ustanovení daná o věcech.*”²⁸ Dále prof. Krčmář pro srovnání uvádí výnos Ministerstva kultu a vyučování ze dne 10. ledna 1905, č. 18 Věstníku, ve kterém se uvádí, že mrtvoly nebo prehistorické nálezy jsou pokládány za věci v právním smyslu. Není však jasné, zda s tímto výnosem prof. Krčmář souhlasil, patrně ano.

Dr. Tůma je zase toho názoru, že za věc v právním smyslu je třeba považovat také lidské ostatky, „*u nichž jakákoli osobnostní ochrana zcela vymizela a kde již žádný osobnostněprávní prvek v důsledku běhu času nepřetrvává.*”²⁹

Dr. Polícar naopak nepřipouští žádnou výjimku. Striktně lpí na tom, že lidské tělo není věcí v právním smyslu. Za věc v právním smyslu nepovažuje ani anatomické dary.³⁰ Tento názor je shodný s pojetím mrtvého těla v novém občanském zákoníku.

Kazuistika č. 2 - Zadržení mrtvoly (reálný)

Zajímavý spor řešil francouzský soud, který v roce 1932 projednával mezi pohřebním ústavem a manželkou zesnulého. Předmět sporu se týkal výkonu zadržovacího práva k tělu zesnulého, neboť to bylo pohřebním ústavem zadrženo z důvodu odvolání objednávky k zabezpečení pohřbu. Francouzský soud dospěl k závěru, že

²⁴ ROUČEK, SEDLÁČEK. *Komentář. Díl. II.* s. 7.

²⁵ Rozsudek Nejvyššího soudu České republiky ze dne 15. 12. 2005, sp. zn. 22 Cdo 2773/2004.

²⁶ SEDLÁČEK, Jaromír. *Vlastnické právo*. Praha: Wolters Kluwer, 2012 s. 47.

²⁷ ŠTĚPÁN. s. 289.

²⁸ KRČMÁŘ. s. 174 - 175.

²⁹ TŮMA, Pavel. In LAVICKÝ, Petr, a kol. *Občanský zákoník I. Obecná část (§ 1–654). Komentář*. 1. vydání, Praha: C. H. Beck, 2014, s. 553.

³⁰ TĚŠÍNOVÁ, Jolana, ŽDÁREK, Roman, POLICAR, Radek. *Medicínské právo*. Praha: C. H. Beck, 2011, s. 189.

na mrtvolu nelze použít ustanovení o věcných právech, tedy ani ne zadržovací právo, neboť mrtvola není věcí v právním smyslu.³¹

Uvedený případ naznačuje, jaké důsledky by mělo striktní pojetí mrtvého těla jako věci v právním smyslu.

Kazuistika č. 3 - Kšeftování s lidskými exponáty (fiktivní)

Milovník medicíny pan Xaver se před svou smrtí rozhodl, že po smrti bude jeho lidské tělo anonymně konzervováno pro vzdělávací účely. Chtěl se stát součástí známé výstavy The human body exhibition, která objíždí svět se svými pozoruhodnými exponáty, totiž polymericky konzervovanými lidskými těly a jejich částmi. Po smrti a nezbytných krocích připadlo tělo pana Xavera společnosti Premier Exhibitions, která výstavy pořádá. Xaverovo tělo na proslulé výstavě znázorňovalo svalový aparát. Pozůstalí se tuto společnost rozhodli žalovat, neboť se jim vystavování lidských těl, byť anonymně, zdá neetické - zvláště pak, má-li z toho společnost finanční prospěch.

Žádný právní předpis nestanoví možnost obchodní společnosti nebo neziskové organizace nakládat s mrtvým lidským tělem pro výstavní účely. Stricto sensu je zde povinnost kladená ZoP, spočívající v tom, že mrtvé tělo je nutné pohřbít. Jak už bylo výše řečeno, pohřbením se rozumí uložení lidských pozůstatků do hrobu nebo hrobky na veřejném nebo neveřejném pohřebišti nebo jejich zpopelnění v krematoriu. Drželi-li bychom se striktního pojetí občanského zákoníku, ZoP či čl. 21 ÚLPB, žádná taková výstava by nebyla možná, dokonce i protiprávní. Tento přístup považuji za nešťastný, neboť by bránil vědě rozvíjet se nebo vzdělávat veřejnost³². Jeví se smysluplnějším názor prof. Roučka a prof. Sedláčka, kteří by nejspíše „exponáty” považovali za věc v právním smyslu, tím by tedy byl případný problém vyřešen. Vlastník by si mohl počínat s exponátem libovolně (samozřejmě v souladu s důstojností a předpisy hygienickými a epidemiologickými). Pozůstalí by přechodem vlastnického práva ztratili reálnou možnost kontroly nad dispozicemi s tělem jejich blízkého, a tím i aktivní legitimaci k podání žaloby pietní ochranu, neboť věc není předmětem osobnostně právní ochrany. Se ztrátou legitimace pozůstalých souhlasím, neboť tělo zesnulého bylo užito v souladu s jeho vůlí a stalo se objektem vědy či vzdělávání.

³¹ Tribunal civil de la Seine, 20. 12. 1932. In KNAP, Karel, ŠVESTKA, Jiří. *Ochrana osobnosti podle československého občanského práva*. 2. vydání. Praha: Panorama, 1989, s. 163.

³² V této souvislosti považuji za nutné vypořádat se s kogentní a taxativní úpravou uvedenou v ZZS. ZZS použití těla pro účely výstavní a komerční výslovně nepředvídá ani nijak neupravuje. Důvodem je skutečnost, že ZZS se zabývá výlučně použitím těla pro medicínské účely. Z tohoto důvodu nepovažuji za správné, aby se lidské tělo stalo věcí jen na základě veřejnoprávní legality. Transformace mrtvoly na věc v právním smyslu pro výstavní účely (je-li tělo použito se souhlasem oprávněné osoby a důstojným způsobem) by měla být záležitostí ryze soukromoprávní (byť transformace na základě veřejného práva by měla být převažující).

Názory na tuto problematiku jsou různé³³ a případné rozhodnutí by bylo klíčovým precedents. Mám za to, že v těchto případech již nemůžeme hovořit o osobnosti člověka, neboť zakonzervováním ztrácí své individuální rysy (tělo se anonymizuje) a zároveň bylo svobodným rozhodnutím zemřelého stát se objektem vědy nebo vzdělávání. Z uvedených důvodů si dovoluji predikovat případné ratio decidendi: Mrtvola se stává věcí, pokud k tomu existuje rozumný důvod, zejména je-li anonymně, dobrovolně a důstojně použita pro účely vědecké, medicínské, vzdělávací nebo jiné obdobné účely. Uvedené pravidlo by se jistě netýkalo jen výše zmíněné výstavy, ale také např. lidských preparátů určených pro lékařské fakulty a jiné vědecké či vzdělávací instituty.

Kazuistika č. 4 - Být vlivný, neznamená věčný (fiktivní)

Po smrti jedné vlivné osoby v roce 1953 se rozhodl stát její pozůstatky zvěčnit. Z tohoto důvodu bylo na pražském vrchu postaveno mauzoleum, kde bylo tělo vystaveno. Jeden z odpůrců režimu nastoleného touto vlivnou osobou necelý rok po otevření mauzolea tělo v nočních hodinách úmyslně poškodil.

Uvedený případ je po právní stránce odlišný od toho předcházejícího. Nepochybně zde v době poškození pozůstatků existovaly její individuální rysy, které svědčily o identitě pozůstalého a také blízké osoby, které s největší pravděpodobností mohly mít zájem na pietní ochranu zemřelého. Pozůstatky určitě nebyly vystaveny pro účely vědecké, medicínské ani žádné jiné. Z uvedeného vyplývá, že zde nelze hovořit o věci v právním smyslu, nýbrž o předmětu práva na postmortální ochranu.

Oprostíme-li se od výzkumných, lékařských, výstavních a jiných účelů, považuji za nutné vyjádřit se taky k historickým nálezům, reliquiím a ostatkům lidí dávno zemřelých.

Kazuistika č. 5 - Nešikovný restaurátor (fiktivní)

Restaurátor Malina si při přípravách na výstavu ostatků Karla IV, které měly být vystaveny v Chrámu sv. Víta na Pražském hradě počínal tak neoparně, že klopýtnutím značně poškodil skelet Karla IV.

Zvláštní případ nastává u mrtvol z dávných dob, jako např. různých reliquií světců, archeologických nálezů, koster či mumii. Ty podle Roučkova názoru, jakož i podle moudrého

³³ *Mrtvoly, nebo umění? Odborná veřejnost se dohaduje o výstavě.* Aktuálně.cz, 12. srpna 2014 [cit. 25. listopadu 2015]. Dostupné na <<http://zpravy.aktualne.cz/domaci/mrtvoly-nebo-umeni-odborna-verejnost-se-dohaduje-o-expozici/r~f7c3c2a0222e11e49cb9002590604f2e/>> nebo JOSHUA, Phillipp. *Krádeže lidských orgánů politickým vězňům v Číně nenecháme zamést pod koberec.* Epoch Times.cz, 30. března 2011 [cit. 25. listopadu 2015]. Dostupné na <<http://www.epochtimes.cz/2011033016522/Kradeze-lidskych-organu-politickym-veznum-v-Cine-nenechame-zamest-pod-koberec.html>>.

a v praxi vyhovujícího³⁴ rozhodnutí Nejvyššího soudu (22 Cdo 2773/2004), mají být věcmi v právním smyslu. Ovšem pokud se jedná o tak vzácné ostatky panovníků jako je např. Karel IV, uvedené pravidlo se jeví jako příliš přísné. Stranou nechám otázku toho, zda by se našla osoba Karlu IV. blízká, která by se domáhala pietní ochrany, jakožto osoba aktivně legitimovaná,³⁵ neboť i v případě neoprávněného zásahu do takovýchto ostatků, se nemusí najít vůle těchto osob dotyčného škůdce žalovat. Důstojnost mrtvého (a to se netýká nutně jen zmíněného Karla IV) může být narušena a protiprávní stav zůstat neodstraněn.³⁶

Řešením by podle mého názoru bylo v obdobných situacích rozšíření pravomoci státního zastupitelství v civilních věcech, jakožto aktivně legitimované k podání žaloby na postmortální ochranu člověka.

Pokud se budeme držet tohoto tématu, lze se proti takto způsobeným poškozením pojistit? Kdo pak bude pojištěným? Např. doc. Kindl uvádí problémy spjaté s pojištěním relikvií a ostatků pro účely různých výstav. Budeme-li lpět na tom, že určité ostatky nejsou věcmi v právním smyslu, jakým způsobem je lze pojistit např. v souvislosti s jejich převozem na různé výstavy? Co např. zapůjčení vzácných relikvií pro různé náboženské účely? ³⁷ Pojištění majetku se uplatní pouze tehdy, dojdeme-li k závěru, že předmětem pojištění je věc v právním smyslu, což jak bylo naznačeno výše např. Karel IV není. Řešením může být pojištění - inominát.

Kazuistika č. 6 - Člověk z doby bronzové (fiktivní) ³⁸

Na brněnském Zelném trhu prováděli výzkum archeologové, neboť měli důvodné podezření, že se zde budou nacházet fragmenty z doby bronzové. Bývalý nadšený archeolog Jožin využil tohoto výzkumu a rozhodl se, že v noci bude nepozorovaně ve vlastním výzkumu pokračovat. Štěstí mu přálo natolik, že po dvou hodinách prozkoumávání půdy našel kostru mladého muže pocházejícího z doby bronzové. Tuto kostru si dovolil ponechat a vystavil si ji v sarkofágu ve svém domě. Bohužel však nepočítal s tím, že naleziště je monitorováno kamerami. Jihomoravský kraj proto podal žalobu na vydání kostry proti Jožinovi.

³⁴ KINDL, Milan, ROZEHNAL, Aleš. *Nový občanský zákoník. Problémy a úskalí*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2014, s. 123.

³⁵ Byť Jan Drocár poměrně přesně zmapoval rodokmen Karla IV, kdy jeho předkem je i kníže Karel Schwarzenberg. DROCÁR, Jan. *SCHWARZENBERG - členové rodu jako potomci Karla IV*. Historickaslechta.cz, [cit. 1. prosince 2015]. Dostupné na <<http://www.historickaslechta.cz/schwarzenberg-clenove-rodu-jako-potomci-karla-iv-id2009090051-16>>.

³⁶ Co se týče nákladů na opravu poškozených ostatků, tak ty jsou primárně hrazeny z rozpočtových výdajů. Škůdci, který ostatky poškodí, může být uložena pokuta podle zákona o památkové péči. Příjem z pokuty je pak příjmem státního rozpočtu a stává se tak i nepřímo finančním prostředkem k opravě poškozených ostatků.

³⁷ KINDL, Milan, ROZEHNAL, Aleš. *Nový občanský zákoník. Problémy a úskalí*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2014, s. 123.

³⁸ Příběh vychází z reálného archeologického objevu. Viz *V centru Brna našli kostru z doby bronzové*. Novinky.cz., 23. června 2014 [cit. 1. prosince 2015]. Dostupné na <<http://www.novinky.cz/domaci/340149-v-centru-brna-nasli-kostru-z-doby-bronzove.html>>. Pro účely diplomové práce byl však upraven.

Z uvedeného skutkového stavu jasně vyplývá, že identifikovat konkrétního člověka z doby bronzové je nemožné. O to více bude nemožné naleznout aktivně legitimovanou osobu blízkou. Kostra se po nálezů stává tzv. archeologickým nálezem (§ 23 zákona o státní památkové péči), který slouží nepochybně k vědeckým účelům či kulturním účelům. V tomto případě se vlastníkem kostry dle § 23a zákona o státní památkové péči stává Jihomoravský kraj.

Závěr o tom, že kostra z doby bronzové je věcí dle zákona o státní památkové péči, ale objektem osobnostního práva podle občanského zákona, je nepřijatelný. Jaký zákon by se pak použil v situacích, kdy by Jihomoravský kraj prostřednictvím muzea kostru vypůjčil jinému muzeu, a to by neopatrným zacházením způsobilo na kostře škodu? Jaké ustanovení by se pak použilo pro reivindikaci kostry, když ustanovení o věcných právech se na mrtvé tělo nepoužijí vůbec? Odpověď neexistuje žádná, neboť v těchto případech se nacházíme opět v právním vakuu.

Přisvědčit lze pouze názoru prof. Roučka, jehož názor jako jediný vystihuje a řeší problém s právní povahou mrtvého těla. Neboť v sobě zahrnuje dva smysluplné případy, kdy je v souladu s dobrými mravy vhodné mrtvé tělo považovat za věc v právním smyslu. Prvním z nich jsou anatomické dary a druhým z nich jsou mrtvolky z dávných dob. Připouštím i kombinaci.

Za optimální řešení právní povahy mrtvolky považuji tedy následující tezi: mrtvola není věcí v právním smyslu; to neplatí, ztratilo-li lidské tělo své individuální rysy tak, že v něm není možné spatřovat určitou osobu, nebo pokud k tomu existuje rozumný důvod, zejména je-li anonymně, dobrovolně a důstojně použita pro účely vědecké, medicínské, vzdělávací nebo jiné obdobné účely.

Přijmeme-li názor prof. Roučka, je nezbytně nutné řešit okamžik transformace na věc v právním smyslu. V případě mrtvol, které mají být užity jako preparáty a exponáty k vědeckým, vzdělávacím a jiným obdobným účelům, domnívám se, že k přeměně mrtvolky na věc v právním smyslu má dojít v okamžiku jejího zpracování (zakonzervování).

Co se týče prehistorických mrtvol, tak ty by se měly stát věcmi v právním smyslu tehdy, nelze-li v nich vlivem času spatřovat tělo určité osoby.

Další kapitola se bude zabývat částmi lidského těla.

1.3 Právní povaha částí lidského těla

Právní řád České republiky nijak části lidského těla nedefinuje, avšak k inspiraci pro účely diplomové práce může posloužit § 2 písm. a) a b) TZ, který za části lidského těla považuje:

- a) **orgány** (i části orgánů),
- b) **tkáně a buňky včetně pozůstatků získaných při chirurgických operacích**, dále krvetvorné buňky získané z kostní dřeně, z periferní a pupečnickové krve nebo
- c) **nehty, vlasy či chlupy**.

Za části lidského těla však nepovažujeme (na rozdíl od TZ³⁹) krev, pohlavní buňky, embryonální a fetální tkáně, moč, hlen, plodovou vodu či odpadové produkty tělního metabolismu. Ovšem i u těchto produktů lidského těla § 111 odst. 3 OZ stanovuje, že pro ně platí obdobně to, co o částech lidského těla. Tzn., že právní režim je stejný.

Části lidského těla můžeme také dále rozlišovat:

- A. přirozené neoddělené
- B. umělé neoddělené
- C. přirozené oddělené
- D. umělé oddělené

Každá z těchto možností představuje jiné právní problémy a je nutné o nich pojednat zvlášť.

Ad A) Přirozené neoddělené části lidského těla

Těmi se rozumí takové části lidského těla, které mají svůj přirozený původ v lidském těle a nebyly od těla odděleny, ať už přirozeně nebo lidskou vůlí. Přirozené a neoddělené části lidského těla sdílí naprosto shodný právní i faktický osud jako samotné lidské tělo.⁴⁰ Rozhodně nejsou věcmi v právním smyslu a požívají ochrany osobnostního práva. Jako příklady lze uvést všechny orgány (např. slezina, žaludek, ledviny, srdce, mozek), embryo, lidský plod.

³⁹ TĚŠÍNOVÁ, ŽDÁREK, POLICAR. s. 187.

⁴⁰ KOUKAL In LAVICKÝ. *Občanský zákoník I.* s. 1745.

Ad b) Umělé neoddělené části lidského těla

Umělými částmi lidského těla jsou např. kardiostimulátory, zubní protézy, umělé ruce, náhrady kloubů nebo kochleární implantát napomáhající sluchově postiženým lidem. Pokud jsou tyto umělé části lidského těla s tělem spojeny, sdílí rovněž stejný právní osud jako samotné lidské tělo. Předmětem osobnostního práva se umělá část stává pevným spojením s lidským tělem. Souhlasím s dr. Téglem, který má za to, „že tam, kde se jedná o odnímatelný prostředek, nemá jeho dočasné (přechodné) odloučení od těla živého člověka za následek ztrátu jeho povahy jako části lidského těla. Rozhodující je zde nejen úmysl toho, jemuž prostředek patří, nýbrž i objektivní stránka věci (např. nutnost čas od času prostředek odloučit od těla za účelem jeho údržby, úprav atd.).”⁴¹ Za neoddělené části lidského těla však nepovažují takové části lidského těla, které lze jednoduchým a rychlým způsobem vyjmout a znovu spojit s tělem jako např. ušní naslouchátko nebo snímatelná rovnátka. Tyto části by měly být věcmi v právním smyslu bez dalšího.

Zvláštní případ se stal v jedné Sokolovské nemocnici, kde tamní lékaři v roce 1990 při operačním zákroku, zapomněli pacientce v břiše chirurgickou roušku. Tato rouška byla v břiše pacientky více jak dva měsíce.⁴² Podle mého názoru se po tuto dobu rouška stala součástí lidského těla pacientky a sdílela stejný právní osud. Stejný osud sdílí i zapomenutá jehla v hrudníku pacientky⁴³ nebo zapomenutá špachtle.⁴⁴ Oproti uvedeným případům to pacient bratislavské nemocnice nese pozitivně, zapomenutý chirurgický nástroj si chce na památku v břiše ponechat.⁴⁵

Ad C) Přirozené oddělené části lidského těla

Stejně tak přirozené oddělené části lidského těla nepovažuje občanský zákoník za věci v právním smyslu (§ 493 OZ - lhotejno, zda oddělené od živého člověka nebo mrtvolu).

⁴¹ TÉGL In MELZER, TÉGL. III. svazek. s. 227.

⁴² Žena, které lékaři zašili do těla roušku, získá statisíce. idnes.cz, 31. červenec 2007 [cit. 13. prosince 2015]. Dostupné na <http://zpravy.idnes.cz/zena-ktere-lekari-zasili-do-tela-rousku-ziska-statisice-pjn-domaci.aspx?c=A070730_215216_domaci_zra>.

⁴³ Této ženě zapomněli lékaři v těle jehlu. Žije s ní už šest let. TN.cz, 21. srpen 2012 [cit. 13. prosince 2015]. Dostupné na <<http://tn.nova.cz/clanek/zpravy/cernakronika/teto-zene-zapomneli-lekari-v-tele-jehlu-zije-s-ni-uz-sest-let.html>>.

⁴⁴ Doktor 'zapomněl' v břiše ženy špachtli, hrozí mu vězení. Lidovky.cz, 12. duben 2011 [cit. 13. prosince 2015]. Dostupné na <http://www.lidovky.cz/doktor-zapomnel-v-brise-zeny-spachtli-hrozi-mu-vezeni-ppg/zpravy-domov.aspx?c=A110412_093531_ln_domov_ape>.

⁴⁵ Slovenští lékaři zapomněli nástroj v břiše pacienta. Novinky.cz, 9. duben 2013 [cit. 13. prosince 2015]. Dostupné na <<http://www.novinky.cz/zahranicni/evropa/298511-slovensti-lekari-zapomneli-nastroj-v-brise-pacienta.html>>.

Pokud jsem souhlasil s tím, že neoddělené části, ať už přirozené nebo umělé, nemají být věcmi v právním smyslu, tak u přirozených oddělených částí tento přístup částečně rozporuji. Za pravdu by mi určitě dali i prvorepublikoví autoři slavných komentářů, ale i autoři recentní literatury. Tak např. oblíbený prof. Rouček a prof. Sedláček uvádějí, že oddělené části lidského těla, např. vytažený zub, odstřižené vlasy, nehty nebo amputovaný úd, se stávají věcmi v právním smyslu.⁴⁶ Prof. Sedláček pak zavádí pravidlo, podle kterého se má oddělená část lidského těla stát věcí, a to tehdy, pokud to neodporuje dobrým mravům a uvádí příkladmo, že se to týká např. zubů nebo ostříhaných vlasů.⁴⁷ Stejný názor ohledně vlasů má i prof. Krčmář.⁴⁸

S vlasy a obdobnými částmi lidského těla (např. nehty, chlupy, chloupky v nose potažmo v uchu či obočí), které lze bezbolestně odejmout bez znecitlivění a které se přirozenou cestou obnovují, nemá problém ani občanský zákoník (§ 112, věta druhá). Tyto části lidského těla dovoluje dokonce přenechat za odměnu jinému, neboť je považuje prostřednictvím fikce za věci movité. Jedná se o logický krok zákonodárce, avšak v jeho rozsahu rozhodně nemusel šetřit. Do této definice měl zahrnout i oddělené části lidského těla, u nichž předpokládaný účel (realizace není jistá) má být veřejně prospěšný (o této úvaze bude pojednáno níže). Bývalý soudce slovenského Ústavního soudu dr. Drgonec šel ve svých úvahách ještě dál, když za věc v právním smyslu považuje i oddělené končetiny, tkáně, orgány, lidské embryo nebo tělní tekutiny.⁴⁹ Někteří autoři tvrdí, že za věc movitou je třeba pokládat orgány lidského těla užití dovoleně pro účely transplantace.⁵⁰ Obdobný názor vyslovil v rámci obiter dictum v roce 1993 německý Bundesgerichtshof. Podle něj se oddělené části lidského těla stanou věcmi v právním smyslu, pokud mají být začleněny do těla jiného člověka (např. orgány nebo krev).⁵¹ Autoři citované učebnice a německého judikátu zřejmě měli na mysli, že darovaný orgán se stává věcí pouze dočasně, tedy do doby, než je lidská část implantována do jiného těla, tehdy se zase stává součástí lidského těla.

Dr. Štěpán podmiňuje transformaci oddělené části lidského těla na věc v právním smyslu dosažením legitimního cíle. Tak např. nic nebrání člověku, aby se domáhal vydání vytaženého mléčného zubu po zubaři nebo vydání ledvinového či žlučnickového kamene jako

⁴⁶ ROUČEK, SEDLÁČEK. *Komentář. Díl. II.* s. 7.

⁴⁷ SEDLÁČEK. *Vlastnické právo.* s. 47 - 48.

⁴⁸ KRČMÁŘ. s. 174.

⁴⁹ DRGONEC, Ján. *Ústavné práva a zdravotníctvo.* Bratislava: Archa s.r.o., 1996, s. 248.

⁵⁰ HOLUB, Milan, POKORNÝ, Milan, BIČOVSKÝ, Jaroslav. *Občan a vlastnictví v českém právním řádu.* Praha: Linde, 2002, s. 22.

⁵¹ VI ZR 62/93 [cit. 14. prosince 2015]. Dostupné na <<http://ruessmann.jura.uni-sb.de/Lehre/WS96/Denken/Erlaeuterungen/sperma.htm>>. - Jádru případu bylo však v posouzení nároku na náhradu újmy za zničené sperma.

věci varující dodržovat zdravý životní styl.⁵² Věcmi v právním smyslu by měly být podle dr. Štěpána také části lidského těla (jako příklad uvádí lidskou hlavu) nebo orgány, kterých má být užito za účelem vědy nebo vzdělávání - vznik vlastnického práva však rovněž podmiňuje splněním účelu, ke kterému mají být tyto věci užity.⁵³ Shodný názor byl vysloven také v následující zahraniční judikatuře.

Kazuistika č. 7 - Žaloba na vydání mozku (reálný)⁵⁴

Zajímavý případ řešil Royal court of Justice London jako odvolací soud, v jehož rozsudku vyslovil názor, že nelze vydat mozek, neboť nepatří nikomu. Brenda Dobsonová (babička) a Andrew Steven Dobson (syn) se po zdravotnickém zařízení North Tyneside health Authority domáhali vydání mozku jejich příbuzného, který zemřel na rakovinu mozku. Po pitvě zemřelého byl mozek odňat, naložen do parafinové směsi a uchován v Newcastle General Hospital, to jej pak zlikvidovalo. Příbuzní zemřelého se domáhali vydání mozku proto, aby se zjistilo, zda lékařské zařízení postupovalo de lege artis, či nikoli. Odvolání bylo zamítnuto, neboť mozek byl již zlikvidován. Soud však připustil, že pokud by lidské tělo prošlo balzamací či konzervací a bylo zároveň určeno pro výzkumné či výstavní účely, stalo by se předmětem vlastnického práva.

Kazuistika č. 8 - Zvrhlé umění (reálný)⁵⁵

Zajímavý případ řešil trestní úsek England and Wales Court of Appeal v roce 1998. Anthony-Noel Kelly byl britský umělec, který dostal povolení kreslit různé anatomické části (užívané pro vzdělávací účely) umístěné v Royal College Surgeons. Během svých návštěv poznal Niela Lindsayho, který v této instituci pracoval na funkci pomocného technika. Kelly požádal Lindseyho, aby mu některé anatomické části v průběhu několika měsíců sehnal. Celkem se jednalo o tři lidské hlavy, šest paží, deset dolních končetin, část mozku a tři trupy. Kelly tyto části lidského těla užíval jako vzory pro sádrové odlitky, které byly následně vystaveny v galerii. Na základě tohoto jednání byli Kelly spolu s Lindseym odsouzeni za krádež majetku. Soud vyslovil právní větu spočívající v tom, že části lidského těla jsou věcmi z právního pohledu, pokud byly zpracovány za pomoci pitevních nebo konzervačních technik za účelem výstav nebo vzdělávání.

Kazuistika č. 9 - Dvouhlavé dítě (reálný)⁵⁶

Podobně rozhodl o 90 let dříve High court of Australia, který rozhodoval o případu dvouhlavého plodu naloženého v nádobě, který byl za úplatu vystavován na různých výstavách. Soudci se tehdy usnesli na tom, že ihned po smrti není možné lidské tělo považovat za věc, ovšem připustili, že po zpracování (např. konzervací) lidského těla se právní povaha mrtvolky může změnit na věc v právním smyslu.

⁵² ŠTĚPÁN. s. 288.

⁵³ Tamtéž, s. 289.

⁵⁴ Dobson v. North Tyneside Health Authority [1996] 4 All ER 474 [cit. 14. prosince 2015]. Dostupné na <<http://www.bailii.org/ew/cases/EWCA/Civ/1996/1301.html>>.

⁵⁵ R. v. Kelly, 1998, 3 All ER 741 [cit. 14. prosince 2015]. Dostupné na <<http://www.bailii.org/ew/cases/EWCA/Crim/1998/1578.html>>.

⁵⁶ R. v. Doodeward and Spence 1908, 6 CLR 406 [cit. 14. prosince 2015]. Dostupné na <[http://www.austlii.edu.au/cgi-bin/sinodisp/au/cases/cth/HCA/1908/45.html?stem=0&synonyms=0&query=title\(doodeward%20and%20spence%20\)](http://www.austlii.edu.au/cgi-bin/sinodisp/au/cases/cth/HCA/1908/45.html?stem=0&synonyms=0&query=title(doodeward%20and%20spence%20))>.

Kazuistika č. 10 - Hlava převaděče (reálný) ⁵⁷

V roce 1951, v dobách nesvobody, emigrovalo do zahraničí statisíce lidí. K hladkému překročení hranice měl emigrantům napomáhat, jak se později ukázalo, jeden z největších sériových vrahů na českém území. Některé emigranty, kterým slíbil nápomoc při překročení hranice, chladnokrevně zavraždil. Po dopadení a odsouzení se dne 9. září 1951 oběsil ve své cele. Z neznámých důvodů byla jeho hlava oddělena od trupu, zakonzervována a umístěna v plzeňském Ústavu soudního lékařství.

Poslední zmíněný případ se od těch předešlých poněkud liší. Skutečnost, že hlava byla vystavena v ústavu soudního lékařství, na první pohled svědčí o tom, že byla užita zřejmě pro vzdělávací účely, já o tom však silně pochybuji. Nenacházím zde jediný ospravedlňující důvod, na základě kterého si zdravotnické zařízení může ponechat hlavu sériového vraha, byť nepochybně *persony non grata* (pro výstavní účely?). Jsem toho názoru, že zde by se Roučkovo ani Štěpánovo pravidlo neuplatnilo, neboť v hlavě konkrétní osoby je nutné spatřovat konkrétního člověka. U tohoto případu hlavu, jako část lidského těla, nepovažuji za věc v právním smyslu. Problém však není v tom, zda konzervovanou hlavu budeme považovat za věc či nikoli, ale jakým způsobem se lze bránit proti tomuto nedůstojnému zacházení s tělem zemřelého? Jistě už neexistuje žádná osoba blízká, která by vystoupila na ochranu osobnosti svého předka. Hlava sériového vraha, kterým není nikdo jiný než Hubert Pilčík, se stala co do řešení ochrany důstojnosti právním vakuem. Neuplatní se v žádném případě ani pravidla o nakládání s lidským tělem nebo jeho částmi obsažená § 79 až § 81 ZSS.

Ve svých úvahách je mi prakticky blízký názor dr. Štěpána. Podle mého názoru nelze každý zásah, jehož objektem je oddělená část lidského těla, nutně považovat za zásah do piety mrtvého, bylo by to v rozporu s realitou. Je-li část lidského těla (obdobně jsem tento názor zmínil i u mrtvoly člověka) použita k účelu odpovídajícímu dobrým mravům a veřejnému pořádku (např. pro vzdělávací, výzkumné či výstavní účely), je spravedlivější, aby se tak dělo skrze vlastnických dispozic. Stejný právní osud by měly sdílet také oddělené části lidského těla, pokud se v nich vlivem času nesluší spatřovat osobnost určité osoby (např. prehistorické názory, mumie). Ovšem každý případ je potřeba posuzovat individuálně, nemusí totiž vždy dojít k použití části lidského těla k prospěšným účelům a ještě k tomu dobrovolně (viz např. hlava Huberta Pilčíka zmíněná v kazuistice č. 10).

Za velký problém považuji absenci jakéhokoliv řešení právního osudu těch částí lidského těla, u kterých není spravedlivé je považovat za věc v právním smyslu a zároveň

⁵⁷ Případ Huberta Pilčíka - viz JEDLIČKA, Miloslav. *Hubert Pilčík - zřejmě několikanásobný vrah*. Kriminalistika.eu, [cit. 15. prosince 2015]. Dostupné na <<http://kriminalistika.eu/muzeumzla/pilcik/pilcik.html>>.

u kterých neexistuje žádná z osob blízkých (nebo žádná osoba blízká nemá zájem), jež by se domáhala pietní ochrany zemřelého. Řešením by podle mého názoru bylo v obdobných situacích (stejně jako u mrtvol) rozšíření pravomocí státního zastupitelství v civilních věcech, jakožto aktivně legitimované k podání žaloby na postmortální ochranu člověka.

Ad D) Umělé oddělené části lidského těla

Pokud bychom vykládali striktně jazykovým výkladem § 493 OZ, který oddělené části lidského těla nepovažuje za věci v právním smyslu, museli bychom i umělé části lidského těla považovat za předmět ochrany osobnosti, potažmo za předmět postmortální ochrany. Není k tomu však jediný důvod, a proto je třeba teleologickým výkladem dospět k tomu, že po oddělení se umělá část stává věcí v právním smyslu a použijí se na ni ustanovení o majetkových právech, neboť smyslem a účelem postmortální ochrany je chránit důstojnost zemřelého, nikoli oddělené umělé předměty.

Za příklad mohou posloužit oddělené nebo vyňaté kardiostimulátory, plomby⁵⁸, umělé ruce nebo nohy⁵⁹, náhrady kloubů nebo kochleární implantát napomáhající sluchově postiženým lidem.

Kazuistika č. 11 - Vykutálený hrobník (reálný)⁶⁰

Hrobník Pohřební služby hl. m. Prahy a později OPS Praha 4 - Modřany si za dobu téměř dvou let ponechal nejméně 156,1 g zubního zlata, které našel při kopání hrobů, zejména na Olšanských hřbitovech. Nejvyšší soud České socialistické republiky v tomto případě vyslovil názor, že oddělením od mrtvého těla v důsledku tlení, se zub i s drahým kovem stává věcí v právním smyslu, a to věcí nikoli bez konkrétního vlastníka, ale přímo ve státním socialistickém vlastnictví.

Zmíněné rozhodnutí Nejvyššího soudu ČSR je právně absurdní a je kritizováno téměř všemi autory zabývajícími se touto problematikou. Jednak zde absentovalo jakékoliv odůvodnění toho, že oddělením se zub se zlatou korunkou stává věcí v právním smyslu (není proto žádný ospravedlňující důvod - nešlo o mrtvoly, u nichž nelze spatřovat tělo určité osoby a zároveň se zuby se zlatou korunkou jistě nepoužily ke vzdělávacím nebo obdobným účelům), zvláště tehdy ponechá-li si hrobník zlato za zjištěným účelem, a dále také odůvodnění toho, že oddělením se zub se zlatou korunkou stává automaticky vlastnictvím státu. Rozhodně

⁵⁸ ROUČEK, SEDLÁČEK. *Komentář. Díl. II.* s. 7.

⁵⁹ SEDLÁČEK. *Vlastnické právo.* s. 47 - 48.

⁶⁰ Rozhodnutí Nejvyššího soudu České socialistické republiky, sp. zn. 11 Tz 42/82 ze dne 30. 9. 1982 (R 18/1983 Sbírky rozhodnutí).

spravedlivější by bylo, kdyby se zubní zlato stalo ostatkem podle ZoP a znovu by se uložilo do země nebo zpopelnilo.⁶¹ Opravdu raritní výjimkou je zcela nesmyslný postoj autorů komentáře doc. Kindla a dr. Davida, kteří názor Nejvyššího soudu v této věci sdílejí.⁶²

Dr. Polícar správně uvádí, že: „za věc vyňatou z vlastnictví člověka se považují ostatky člověka včetně zlatých zubů a šperků vložených do hrobu.“⁶³ Důvodem je skutečnost, že v těchto případech spravedlivě převažuje právo na ochranu piety zemřelého před právem na přivlastnění. Pro srovnání uvádím názor prof. Sedláčka, který *oddělené zlaté násadky zubní* považuje za věc v právním smyslu.⁶⁴

1.4 Produkty lidského těla

V poslední podkapitole problematiky věnující se právní povaze lidského těla se budu zabývat o produkty lidského těla, tedy o to, co lidské tělo přirozeně produkuje, např. moč, pot, hleny, sperma, stolice, zvratky nebo krev. Občanský zákoník v § 111 odst. 3 stanoví, že o tom, co má původ v lidském těle, platí obdobně to, co o částech lidského těla, tedy že není předmětem majetkoprávních dispozic (§ 493 OZ). Hned další ustanovení (§ 112 OZ) stanovuje tzv. fikci věci. Za splnění určitých podmínek se na část lidského těla hledí jako na věc movitou. Fikce věcí se dotýká pouze takových odňatých částí lidského těla, které lze bezbolestně odejmout bez znecitlivění a které se přirozenou cestou obnovují. Jako příklad občanský zákoník výslovně uvádí vlasy. Uvedenou podmínku splňují i nehty nebo chlupy. Recentní komentáře uvádí, že se může jednat také o mateřské mléko, sperma, pot či slzy.⁶⁵ S mateřským mlékem a spermatem souhlasí i dr. Bezouška.⁶⁶ Medicínsko-právní literatura považuje za věc v právním smyslu i odpadové produkty lidského těla, např. stolici, moč nebo zvratky.⁶⁷ S tímto souhlasí i dr. Dostál.⁶⁸ Civilisté jednoho z komentářů však moč za věc

⁶¹ ŠTĚPÁN. s. 290.

⁶² KINDL, Milan, ROZEHNAL, Aleš. *Nový občanský zákoník. Problémy a úskalí*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2014, s. 123.

⁶³ HOLUB, Milan, POKORNÝ, Milan, BIČOVSKÝ, Jaroslav. *Občan a vlastnictví v českém právním řádu*. Praha: Linde, 2002, s. 22.

⁶⁴ SEDLÁČEK. *Vlastnické právo*. s. 47 - 48.

⁶⁵ ŠVESTKA, Jiří, DVOŘÁK, Jan, FIALA, Josef a kol. *Občanský zákoník. Komentář. Svazek I*. Praha: Wolters Kluwer, 2014, s. 425.

⁶⁶ BEZOUŠKA, Petr. *Věci, materiální svět a nakousnuté jablko*. Hospodářské noviny.cz, 1. únor 2013 [cit. 15. prosince 2015]. Dostupné na

<<http://domaci.ihned.cz/c1-58675150-veci-materialni-svet-a-nakousnute-jablko>>.

⁶⁷ TĚŠÍNOVÁ, ŽDÁREK, POLICAR. s. 188.

⁶⁸ DOSTÁL. s. 4.

v právním smyslu nepovažují.⁶⁹ Já jsem však toho názoru, že moč pod fikci věci uvedenou v § 112 OZ jednoznačně spadá, neboť ji lze z těla bezbolestně vyloučit, aniž by se vyžadovalo znecitlivění.⁷⁰ Prof. Telec pak tělní tekutiny nebo tělní výměšky, zejm. krev, sperma, sliny nebo moč, nepovažuje za věci v právním smyslu, nýbrž za soukromoprávní předměty sui generis.⁷¹

Za hlubší rozbor stojí ty nejpodstatnější produkty lidského těla, jako je krev, sperma a lidské buňky použité k výrobě léčiv.

1.4.1 Právní povaha spermatu

Právní povahu spermatu bychom mohli analyzovat prismatem dvou případů, které se týkají nakládání s touto sekrecí lidského původu. U obou případů se jedná v zásadě o tutéž právní otázku.

Kazuistika č. 12 - znehodnocený ejakulát (reálný)⁷²

Zajímavý případ řešil v minulém desetiletí Nejvyšší soud ČR. Manželé P. T. a P. T. se rozhodli pro zmrazení ejakulátu muže, u něhož bylo zjištěno rakovinové onemocnění, přičemž součástí terapie měla být chemoterapie, jejímž nepříznivým následkem je i ztráta plodnosti. Manželé chtěli v budoucnu ještě druhé dítě, proto se jako jediná varianta jevila fertilizace in vitro. Celkem byly zamrazeny 4 vzorky, přičemž jeden z nich byl následně bez vědomí manželů kontrolně rozmrazen, další ze vzorků byl nepoužitelný a zbývající dva byly podstatně méně kvalitnější, než měly být. Manželé tak žalovali zdravotnické zařízení za zásah do svých osobnostních práv spočívajících v tom, že zdravotnické zařízení nesprávně uchovalo vzorky ejakulátu a jeden rozmrazila bez jejich vědomí. Po zdravotnickém zařízení se domáhali každý z manželů po 150.000 Kč. Městský soud žalobu na ochranu osobnosti zamítl a stejně tak rozhodl i Vrchní soud v Praze s argumentací, že to, co již netvoří integritu osobnosti v její fyzické a psychickomorální jednotě, nemůže být předmětem všeobecného osobnostního práva. Proti tomuto rozhodnutí si manželé podali dovolání, se kterým u Nejvyššího soudu uspěli. Nejvyšší soud rozsudek Městského soudu v Praze, jakož i rozsudek Vrchního soudu v Praze, zrušil a věc vrátil k dalšímu řízení Městskému soudu v Praze. Nejvyšší soud v jednom z odstavců vyslovil právní názor týkající se právní povahy spermatu, jakož i jiných částí lidského těla: „V tomto všeobecném uznávaném pojetí - lidské tělo, jeho část, produkt, jakož i genetický materiál, a to i když byl od těla oddělen, není věcí v právním smyslu.“

Pro komparaci naopak uvádím názor jednoho kalifornského soudu.

⁶⁹ DVOŘÁK, Jan, ŠVESTKA, Jiří, ZUKLÍNOVÁ, Michaela a kol. *Občanské právo hmotné. Svazek 1. Díl první: Obecná část*. Praha: Wolters Kluwer, 2013, s. 255.

⁷⁰ Co se týče právní povahy moči v common law, srov. R. v. Welsh, 1974, RTR 478.

⁷¹ TELEC, Ivo. Chráněné statky osobnostní, *Právní rozhledy*, 2007, roč. 15, č. 8, s. 273.

⁷² Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 22. 6. 2006, sp. zn. 30 Cdo 2914/2005.

Kazuistika č. 13 - Dědické právo na ejakulát (reálný)⁷³

V tomto případě se manželka dožadovala vydání zmražených spermií po spermabance, které zde uložil její zesnulý manžel, který spáchal sebevraždu (jednalo se 15 vzorků). Spermabanka žádost manželky zesnulého odmítla, neboť dárce neudělil žádný pokyn, jakým způsobem má být se spermiemi naloženo po jeho smrti. Kalifornský soud podané žalobě na vydání spermií vyhověl, a to z toho důvodu, že tvoří pozůstalost a že manželka je oprávněným dědicem. V tomto případě soud došel k názoru, že spermie jsou věcí v právním smyslu, neboť jsou způsobilé jako věc přechodu na dědice.

V obou případech je řešena právní povaha lidského spermatu rozdílně. Otázkou je, který z uvedených názorů je správnější po účinnosti nového občanského zákoníku. Domnívám se, že správnější je názor kalifornského soudu. Podíváme-li se na povahu spermatu, mám za to, že splňuje podmínky pro fikci věci uvedené v § 112 OZ. Sperma lze bezbolestně ejakulací odejmout, aniž by se vyžadovalo znecitlivění příslušných partií.

Co se týče „dárčovství“ spermatu, tak jsem toho názoru, že se zde neuplatní zákaz finančního prospěchu deklarovaný v čl. 21 ÚLPB. Bylo by to v rozporu s realitou. Je všeobecnou lží, pokud zdravotnické zařízení nebo spermabanky proplácí pouze finanční náhradu za účelné vynaložené náklady (jako je např. ušlý zisk). V dnešní době je fakticky sperma prodáváno jako předmět kupní smlouvy. Dárcovské organizace totiž ve většině případů honorují kvalitnější spermie více. Spermie jsou oceňovány podle množství na jeden mililitr, podle koncentrace spermií nebo podle motility (pohyblivosti spermií). Z uvedeného vyplývá, že se oceňuje věc, nikoli kompenzace za ztracený čas, bolestné nebo ušlý zisk. Nezřídka se totiž zvláště odměňují mimořádně talentovaní dárce nebo vrcholoví sportovci nebo dárce s akademickým titulem Ph.D. Jako důkaz uvádím kalkulaci finanční náhrady olomoucké SpermBank international s.r.o. platnou ke dni 20. ledna 2014:⁷⁴

Náhrada dárce za každý způsobilý odběr	Kč
Vzdělání - ztráta času (maturita / VŠ / PhD):	400 / 500 / 600
Cestovní paušál (dle místa bydliště):	50 - 150
Počet spermií pod 40 mil/ml, motilita spermií 40 %:	50
Počet spermií nad 40 mil/ml, motilita spermií 40 % až 60 %:	150
Počet spermií nad 60 mil/ml, motilita spermií nad 60 %	300
Zvláštní náhrady pro vrcholové sportovce, mimořádně talentované dárce apod.	Až 450

⁷³ Hecht v the Superior Court of the County of Los Angeles (1996) 50 Cal. App. 4th.

⁷⁴ Finanční náhrada za darování spermatu. [cit. 17. prosince 2015]. Dostupné na <https://www.myspermbank.cz/files/obsah-aktualit/financni_nahrada_nove.pdf>.

Kupní cena spermií v případě jednoho odběru činí v případě maturanta s počtem spermií pod 40 mil/ml a motilitou 40% částku ve výši 500 - 650 Kč v závislosti na cestovním paušálu, zatímco kupní cena u absolventa doktorského studia s počtem spermií 65 mil/ml, motilitou spermií 65 %, který je mimořádně talentovaný činí 1400 - 1550 Kč.

Co se týče úschovy spermií pro další využití (např. pro asistovanou reprodukci), tak na právní vztah z toho vzniklý se podle mého názoru použijí ustanovení o skladování dle § 2415 a násl. OZ.

Vzhledem k výše uvedenému považuji sperma za věc v právním smyslu, neboť splňuje podmínky fikce uvedené v § 112 OZ. Této tézi v žádném případě nebrání ustanovení § 111 OZ, které je naopak nutné aplikovat i na části lidského těla definičně spadající pod § 112 OZ. I se spermatem musí být nakládáno důstojným způsobem a způsobem neohrožujícím veřejné zdraví.

1.4.2 Právní povaha krve

Odpověď na otázku právní povahy lidské krve oddělené od těla nebude tak jednoduchá jako v případě spermií. Lidskou krev totiž nelze podřadit pod fikci věcí podle § 112 OZ, neboť ji nelze bezbolestně odejmout, byť se přirozenou cestou obnovuje. Podle autorů učebnice k obecné části soukromého práva se lidská krev nepovažuje za věc v právním smyslu, a to z etických důvodů.⁷⁵ Dr. Štěpán v souvislosti se zkoumáním právní povahy krve připouští, že zpracovaná krev do formy konzervy pro účely infuzí je věcí v právním smyslu. Za věc v právním smyslu taky považuje z krve vyrobené očkovací látky.⁷⁶

Kazuistika č. 14 - „Krádež“ krve (reálný)⁷⁷

Australský trestní soud řešil v roce 1976 kuriózní případ týkající se krádeže krevních vzorků. Pachatelí byla za účelem zjištění přítomnosti alkoholu v krvi odebrána krev. Ještě než došlo k analýze krevních vzorků, pachatel tyto vzorky odcizil. Australský soud tohoto pachatele odsoudil za spáchaný trestný čin krádeže, přičemž vyslovil, že zajištěná krev může být předmětem krádeže. Názor australského soudu koresponduje s názorem dr. Štěpána.

V případě krve souhlasím s výše uvedeným názorem autorů učebnice k obecné části soukromého práva. Krev je nezbytnou součástí pro fungování celého lidského organismu. Není proto spravedlivé krvi přiznat status věci, a to už jen proto, že nesplňuje požadavky

⁷⁵ DVOŘÁK, Jan, ŠVESTKA, Jiří, ZUKLÍNOVÁ, Michaela a kol. *Občanské právo hmotné. Svazek 1. Díl první: Obecná část*. Praha: Wolters Kluwer, 2013, s. 255.

⁷⁶ ŠTĚPÁN. s. 289.

⁷⁷ R. v. Rothery, 1976, RTR 550, 63 Crim App Rep. 231.

uvedené v § 112 OZ. Zvláštní zákon, kterým je ZSZS v § 32 odst. 2, stanoví výslovný zákaz profitování v souvislosti s odběrem krve. Za odebranou krev pro výrobu krevních derivátů a pro použití u člověka a za její odběr nevzniká osobě, které byla krev odebrána, nárok na finanční ani jinou úhradu, s výjimkou účelně, hospodárně a prokazatelně vynaložených výdajů spojených s odběrem její krve, o které tato osoba požádá, a to celkem do maximální výše 5 % minimální mzdy. Ve zvláštních případech lze výdaje přiměřeně zvýšit. Srov. např. náhradu při darování krevní plazmy (460 Kč).⁷⁸

Pokud se jedná o jakékoliv paušálně stanovené částky, které mají „nahrazovat“ účelně vynaložené náklady, je takto paušálně stanovená částka v přímém rozporu s právním řádem České republiky (i v rozporu s čl. 21 ÚLPB). Účelně vynaložené náklady vznikají každé osobě individuálně (cestovné, ušlý zisk aj.). Nelze proto účelně vynaložené náklady paušalizovat na konkrétní částku, zvláště, když je částka určena ze strany konkrétního zařízení. Paušalizované částky nejsou žádnou náhradou skutečně vzniklých nákladů, nýbrž cenou za poskytnutý materiál lidského původu, což považuji za jednání v rozporu se zákonem.

Použije-li tedy někdo krev v rozporu se zvláštními předpisy (např. zákon o léčivech, ZSZS nebo TZ), dopouští se vyjma protiprávního jednání postižitelného podle těchto zákonů nebo trestního zákoníku, také zásahu do osobnostního práva, resp. zásahu do pietní ochrany. Z krve vyrobené očkovací látky, léky a jiné medikamenty však v okamžiku jejich zpracování musíme považovat za věci v právním smyslu (viz níže).

1.4.3 Lidské buňky určené k výrobě léčiv

V souvislosti s touto kategorií částí lidského těla je potřeba zkoumat případný zákaz finančního prospěchu z použití materiálu lidského původu. Podle § 28 TZ lidské tělo a jeho části nesmějí být jako takové zdrojem finančního prospěchu nebo jiných výhod (obdoba čl. 21 ÚLPB). Je všeobecně známo, že např. z krve se vyrábějí očkovací látky nebo z kmenových buněk se léčí různá lymfoproliferativní onemocnění. Společnosti vyrábějící vakcíny nebo léky z lidských buněk nepochybně z prodeje těchto produktů profitují nemalé množství zisku. Otázka zní, zda-li je spravedlivé, když původce (nositel) buňky, poskytne svou buňku za účelem výroby léčiv a nesmí z toho v žádném případě profitovat, zatímco farmakologické společnosti ano. Proč původní nositel buňky nemá právo alespoň na částečný

⁷⁸ Caraplasma.cz. [cit. 17. prosince 2015]. Dostupné na <<http://www.caraplasma.cz/vyhody-pro-vas/>>.

zisk? Této otázce se ryzí čeští civilisté vyhýbají, jako kdyby byla tabu. Obyčejně jen přepisují čl. 21 ÚLPB.

Líbí se mi přístup zejména právníků zabývajících se medicínským právem, kteří se někdy odvážně (např. dr. Dostál) nebo zdrženlivě (typicky dr. Štěpán) nebojí proklouznout do této problematiky a kritizovat právní úpravu související s použitím lidského materiálu k výrobě léčiv. Dr. Dostál je ve svých úvahách (a to se týká i mrtvolý nebo částí lidského těla) naprosto odlišný od ostatních autorů. Téměř veškerý materiál lidského původu (vyjma živého lidského těla) považuje za věc v právním smyslu. Co se týče samotného profitování společností vyrábějících léčiva, jasně říká, že: „*Pokud jde o materiál použitý k výrobě farmaceutických produktů, není důvodu, aby byl původce ochuzen o možnost dostat odměnu za jeho přínos.*”⁷⁹ Svůj závěr pak odůvodňuje rozvojem biomedicíny. Pro ilustraci ve svém článku uvádí následující příklad:

Kazuistika č. 15 - Pro dobrotu na žebrotu (reálný)⁸⁰

Superior Court of Los Angeles County řešil v roce 1990 případ týkající se otázky práva na zisku původce vlasové buňky, jehož buňky byly použity ke komerčním účelům. Žalobce byl léčen na University of California pro leukémii. Během terapie byla žalobci odstraněna slezina a provedeno několik odběrů krve. Lékař Moore po analýze krve a sleziny zaznamenal výskyt atypických buněk, které nadále zkoumal bez vědomí a souhlasu žalobce. Získaný vynález si Moore nechal patentovat a následně ho prodal farmaceutické společnosti za 15 milionů dolarů. Žalobce zažaloval univerzitu za to, že neoprávněně a bez souhlasu nakládala s jeho buňkami a požadoval podíl na utrženém zisku. Superior court žalobu většinou zamítl (4:3), neboť zpracováním příslušných lidských buněk došlo ke vzniku vlastnického práva (obdobně jako u přivlastnění v českých podmínkách). Disentující soudci (Arabian, J., Broussard, J. a Mosk, J.) byli naopak proto, aby zde právo na přiměřený zisk vznikl.

Co se týče právní povahy lidského materiálu určeného pro výrobu léčiv nebo pro obdobné účely, nejedná se o věc v právním smyslu, neboť nesplňuje požadavky kladené pro fikci věci dle § 112 OZ. Otázkou však je, můžou-li se tyto objekty stát věcmi dodatečně, tedy např. zpracováním? Zde není důvod rozporovat kladnou odpověď. Zpracováním materiálu lidského původu se tento stává vlastnictvím toho, kdo k vytvoření léčiva přispěl největší měrou (tedy v zásadě farmaceutická společnost). Analogicky se tak použijí ustanovení o zpracování dle § 1074 a násl. OZ. Lze tak souhlasit se dr. Štěpánem, že lidské buňky, ze

⁷⁹ DOSTÁL, s. 7.

⁸⁰ HARRIS, James. *Property and Justice*. Oxford: Oxford University Press. 1996, s. 353 - 354. Plný text soudního rozhodnutí: Moore v. Regents of the University of California (1990) 51 C3d 120. [cit. 20. prosince 2015]. Dostupné na <<http://online.ceb.com/CalCases/C3/51C3d120.htm>>.

kterých byla vyrobena léčiva, diagnostické léky nebo z krve vyrobené očkovací látky, mají povahu věcí v právním smyslu.⁸¹

Z výše uvedených důvodů, proto není možné, aby původce lidských buněk obdržel profit (podíl na zisku), neboť jeho plnění nemá majetkovou povahu. Původce lidských buněk může tyto buňky pouze anonymně darovat pro účely farmaceutické. V souvislosti s dárcovstvím lidských buněk mu náleží akorát právo na finanční náhradu založené na podobné bázi jako při darování krve nebo krevní plazmy.

⁸¹ ŠTĚPÁN. s. 289.

2. Režimy právní ochrany lidského těla a jeho částí po smrti člověka

Soukromé právo nabízí v zásadě tři režimy právní ochrany lidského těla a jeho částí po smrti člověka. **Vlastnická ochrana** (nebo i jiná ochrana podle části třetí a čtvrté občanského zákoníku) se uplatní v případech, kdy je zasaženo do mrtvoly nebo části mrtvoly, která má povahu věci v právním smyslu (např. u prehistorických nálezů, vlasů, spermií, anatomických preparátů). **Pietní nebo také postmortální ochrana** se uplatní v ostatních případech. Slovní spojení „v ostatních případech” může evokovat jakousi zbytkovou kategorii, ovšem mám za to, že se uplatní většinově a naopak vlastnická ochrana se uplatní sporadicky. Posledním režimem právní ochrany je zvláštní subjektivní osobnostní **právo na ostatky** podle § 92 odst. 2 OZ.

2.1 Pietní ochrana

Pietní ochranu bychom mohli definovat jako soukromé osobnostní právo osob v zákoně vymezených, jehož účelem je ochrana hodnot zesnulého (ochrana památky zemřelé fyzické osoby). Jde např. o důstojnost, pověst, čest, jméno nebo právní statek pro tuto diplomovou práci nejdůležitější - lidské tělo a jeho části. Pietní ochrana se svým obsahem neshoduje s obsahem práva na ochranu osobnosti (typicky např. právo žít v příznivém životním prostředí, ochrana zdraví nebo projevy osobní povahy).⁸²

Pro účely pietní ochrany není rozhodné, zda k zásahu do těchto výše uvedených hodnot došlo za života fyzické osoby, nebo až po její smrti.⁸³ Důležité je, že se aktivně legitimovaná osoba domáhá pietní ochrany žalobou podanou po smrti zemřelého. Pokud dojde k úmrtí člověka, který se před smrtí domáhal ochrany své osobnosti, soud řízení obligatorně zastaví podle § 107 odst. 5 o. s. ř., neboť smrtí žalobce (fyzické osoby) nastala překážka postupu řízení (osobnost člověka smrtí zanikla). V úvahu nepřichází procesní nástupnictví, neboť závazek zemřelé osoby měl osobní charakter (podobně jako odškodnění bolesti nebo právo na výživné). Dědicové (resp. osoby blízké) by musely podat novou žalobu, ovšem nikoli na ochranu osobnosti podle § 82 odst. 1 OZ, ale na pietní ochranu podle § 82 odst. 2 OZ. Toto právo nevzniká tedy derivativně, nýbrž originárně.⁸⁴

⁸² TŮMA In LAVICKÝ. *Občanský zákoník I.* s. 490.

⁸³ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 31. 8. 2011, sp. zn. 30 Cdo 3176/2009.

⁸⁴ KNAP, Karel a kol. *Ochrana osobnosti podle občanského práva.* 4. vydání. Praha: Linde, 2004, s. 82.

Výše uvedené nelze srovnávat s pohledávkami poškozeného na náhradu nemajetkové újmy, které byly za života uznány nebo které poškozený uplatnil žalobou u soudu. Tyto pohledávky se podle § 1475 odst. 2 OZ smrtí stávají pozůstalostí a nabývají je dědicové. V tomto případě však nelze hovořit o postmortální ochraně, ale o pohledávkách spojených s pozůstalostí.

2.1.1 Aktivní legitimace podle § 82 odst. 2 OZ

Jak už bylo výše řečeno, po smrti fyzické osoby vzniká v zákoně vymezenému okruhu osob zvláštní subjektivní právo k ochraně památky zesnulého. V porovnání s § 15 odst. 1 zákona č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, se s účinností nového občanského zákoníku okruh aktivně legitimovaných osob rozšířil. Před 1. lednem 2014 se aktivně legitimovaným žalobcem mohl stát pozůstalý manžel, registrovaný partner, děti (osvojenci) a rodiče (osvojitelé) zemřelé osoby, tedy osoby v nejbližším příbuzenském nebo rodinném poměru (tento poměr nebylo nutné nijak zvlášť dokazovat). Zákon tyto osoby rozděloval do dvou skupin. Nejprve se pietní ochrany mohl domáhat manžel, registrovaný partner nebo děti zemřelé osoby. Rodiče zemřelé osoby mohli právo na pietní ochranu uplatnit až poté, co jej neuplatnili nebo nemohli uplatnit (pokud nežili) osoby v první skupině (manžel nebo dítě). Právo domáhat se pietní ochrany neměli např. druh nebo družka, sourozenci, nejlepší přítel, vnuci a vnučky ani jakákoli jiná osoba.

Od 1. ledna 2014 se podle § 82 odst. 2 OZ může pietní ochrany domáhat kterákoli z osob zemřelému blízkých. Osobou blízkou je pak podle § 22 odst. 1 OZ příbuzný v řadě přímé, sourozenec, manžel nebo registrovaný partner a jiné osoby v poměru rodinném nebo obdobném, pokud by újmu, kterou utrpěl zemřelý, důvodně pociťovali jako újmu vlastní. Dále jsou osobami blízkými osoby sešvagřené nebo osoby, které spolu trvale žijí, pokud není prokázán opak.

Pokud neoprávněný zásah do osobnosti člověka souvisel s jeho činností v právnické osobě, vzniká i této právnické osobě zvláštní aktivní legitimace k podání žaloby na pietní ochranu (§ 83 odst. 2 OZ).

Nový občanský zákoník otevřel možnost k podání žaloby na pietní ochranu prakticky neuzavřenému okruhu osob. Ze zákona jsou osobami blízkými pouze příbuzní v řadě přímé, sourozenec, manžel nebo registrovaný partner. U osob sešvagřených a trvale spolužijících postačí tento vztah stvrdit, neboť jsou osobami blízkými vyvratitelnou domněnkou, tedy do okamžiku, dokud se neprokáže opak. Osoby v poměru rodinném nebo obdobném, pokud by

újmu, kterou utrpěl zemřelý, důvodně pociťovaly jako újmu vlastní, mají situaci mnohem složitější (např. družka, druh, bratranec, sestřenice, tety nebo strýcové). Tyto osoby musí prokázat, že mezi nimi a zemřelým existoval rodinný nebo obdobný poměr a také potřebnou kvalitu tohoto vztahu, pro kterou pociťují způsobenou újmu zemřelého jako újmu vlastní.

Pro bližší nástin aktivní legitimace použiji kazuistiku označenou pod č. 11, ve které si hrobník ponechal nalezené zubní zlato. Pokud bychom dovodili, že pietní ochrany se může domáhat jakákoliv z osob blízkých, která z nich by fakticky žalobu na pietní ochranu dnes mohla podat, když k zásahu došlo mezi léty 1975 - 1977? Co když žádný příbuzný v řadě přímé, sourozenec, manžel, osoba sešvagřená nebo trvale spolužijící již nežije? Jakým způsobem prokáže osoba, že újma, která byla způsobena zemřelému, pociťuje za újmu vlastní, zvláště když dotyčný zemřel před více jak 40 lety? Nehledě na to, že neoprávněně zasaženo může být i do ostatků starších 100 let, u nichž je ještě důvodné nepokládat je za věc v právním smyslu. Kdo může požadovat odstranění závadného stavu (vrácení), pokud restaurátor uvedený v kazuistice pod č. 5 ostatky Karla IV odcizí? Ostatky Karla IV nejsou věci, není je proto možné reindivikovat a zároveň neexistuje jediná aktivně legitimovaná osoba k podání žaloby k postmortální ochraně.

Realitu správně vystihuje dr. Tůma: „*Výkon postmortální ochrany je možný pouze tehdy, pokud existuje některá z osob oprávněných občanským zákoníkem, tedy některá z osob blízkých. V opačném případě se oprávnění k jejímu vymáhání stává bezsubjektivní, a tedy nevymahatelné.*”⁸⁵

Otázkou však je, jakým způsobem můžeme donutit škůdce k tomu, aby se neoprávněného zásahu zdržel nebo aby odstranil závadný stav, když žádná aktivně legitimovaná osoba již není nebo naopak existuje, ale nemá zájem. Řešení jsem nastínil již na konci podkapitoly věnující se právní povaze mrtvoly člověka a podkapitoly věnující se přirozeným odděleným částem lidského těla. Bylo by vhodné zavést zvláštní oprávnění státního zástupce, jež by spočívalo v právu zahájit řízení o postmortální ochraně vůči pasivně legitimované osobě.

2.1.3 Podmínky vzniku nároku na postmortální ochranu

K tomu, aby aktivně legitimované osobě vznikl nárok na postmortální ochranu, je zapotřebí, aby byly splněny následující hmotněprávní podmínky:

⁸⁵ TŮMA In LAVICKÝ. *Občanský zákoník I.* s. 489.

1. **existence zásahu** do hodnoty, jež je obsahem pietní ochrany,
2. **jednání** (konání, opomenutí nebo jednání přičitatelné jiné osobě),
3. **příčinný vztah** mezi zásahem do hodnoty, jež je obsahem pietní ochrany a jednáním a
4. **protiprávnost** zásahu (zásah byl v rozporu s právním řádem, např. narušení důstojnosti).

Samotná realizace výše uvedených podmínek je ilustrovaná na následující kazuistice.

Kazuistika č. 16 - Oběť vědy (fiktivní)

Pan Borůvka zemřel v nemocničním zařízení, aniž by projevil souhlas s tím, aby jeho tělo bylo použito pro potřeby lékařské vědy ve smyslu § 81 odst. 5 ZZS. Pan Borůvka naopak říkal všem doktorům, že s pitvou zásadně nesouhlasí. Pan Borůvka měl vrozený atypický hemolyticko-uremický syndrom, který byl pro účely výzkumu velmi zajímavý. I přes nesouhlas pana Borůvky byla na patologickém oddělení provedena anatomická pitva za účasti studentů lékařské fakulty. Lékař, který rozhodl o anatomické pitvě, si byl plně vědom, že souhlas s pitvou dán nebyl a že pitva nebyla provedena v souladu se ZZS. Manželka pana Borůvky s postupem zdravotnického zařízení nesouhlasila a rozhodla se, že učiní zadosť svému manželovi a bude nemocniční zařízení žalovat na postmortální ochranu.

Předpokladem úspěšné žaloby je splnění podmínek odpovědnosti zdravotnického zařízení za neoprávněný zásah do těla zemřelého. Zásah zdravotnického zařízení spočíval v tom, že bylo konkrétním jednáním (pitvou) zasaženo do těla zemřelého, jakožto hodnoty chráněné občanským zákoníkem (§ 92 odst. 1 OZ). Kauzální nexus je naplněn, neboť kdyby lékař neprovedl anatomickou pitvu, nebylo by zasaženo do piety zemřelého. Samotný zásah do hodnoty, jež je obsahem pietní ochrany, indikuje protiprávnost. Zde je potřeba zkoumat, zda neexistuje okolnost, která by protiprávnost vylučovala. V tomto případě jistě nebyly naplněny znaky nutné obrany, krajní nouze nebo svépomoci. Zároveň nebyla splněna podmínka pro uskutečnění anatomické pitvy, neboť ta je dovolena pouze tehdy, projeví-li s ní zemřelý souhlas (§ 81 odst. 5 ZZS). Další detaily ohledně podmínek odpovědnosti přesahují obsah této diplomové práce.

Paní Borůvkové tak vznikl nárok podat proti zdravotnickému zařízení, kterému je přičítáno jednání lékaře, žalobu na postmortální ochranu.

V souvislosti s uvedeným případem považuji za nutné zmínit pár slov ohledně pasivní legitimace k pietní ochraně. Pasivně legitimovaná osoba v řízení o pietní ochraně může být ta, která neoprávněně zasáhla do památky zesnulého, osoba, která tento

neoprávněný stav udržuje nebo osoba, které jsou tato jednání přiřitatelná (např. zaměstnavatel⁸⁶, zákonný zástupce).

2.1.4 Nároky vyplývající z postmortální ochrany

Dojdeme-li k tomu, že nárok vznikl, je potřeba se dále zabývat, čeho se aktivně legitimovaná osoba může domáhat. K postmortální ochraně je možné použít obdobně stejné zvláštní nároky jako nároky vyplývající z ochrany osobnosti podle § 82 odst. 1 OZ. Aktivně legitimovaná osoba se tedy může po smrti člověka v rozsahu postmortální ochrany domáhat, aby se rušitel:

- „zdržel protiprávního jednání, které spočívá v konkrétním zásahu do některé ze složek osobnosti zemřelého,
- konkrétně určeným způsobem odstranil určitý závadný stav, a tím aby obnovil (restituoval) stav, který zde byl před protiprávním jednáním.“⁸⁷

Příkladem zápůrčího nároku může být petit znějící na zdržení se zásahu do piety zemřelého spočívajícího ve vědeckém zkoumání jeho těla studenty lékařské fakulty (kazuistika č. 12). Příkladem odstraňovacího nároku může být petit znějící na vrácení pozůstatku těla zemřelého za účelem jeho řádného pohřbení (tedy obdobný nárok jako v případě reivindikační žaloby) nebo vydání lidského mozku za účelem provedení znaleckého zkoumání pro vyloučení pochybení postupu lékaře při terapii (kazuistika č. 7).

Nároky vyplývající z postmortální ochrany se od nároků na ochranu osobnosti liší zejména tím, že aktivně legitimovaná osoba nemůže nárokovat náhradu toho, co rušitel způsobil (nelze tedy aplikovat § 2910, věta první OZ, ani § 2956 OZ). Rušiteli tak z protiprávního jednání nevznikne povinnost odčinit způsobenou nemajetkovou újmu, neboť se jedná o nárok, který se váže výlučně na poškozeného a lze jej uplatnit pouze za jeho života.

Byť to někteří autoři připouštějí⁸⁸ a já s nimi souhlasím. Rušitel by měl mít

⁸⁶ Srov. zde analogicky s rozsudkem Nejvyššího soudu České republiky ze dne 11. 12. 2003, sp. zn. 30 Cdo 73/2003: „Jestliže byl neoprávněný zásah do práva na ochranu osobnosti způsoben někým, kdo byl použit právnickou či fyzickou osobou k realizaci činnosti této právnické či fyzické osoby, postihují občanskoprávní sankce samotnou právnickou či fyzickou osobu. Předpokladem je, aby činnost pracovníka nepostrádala místní, časový a věcný vztah k plnění úkolů této osoby.“ Obdobně i rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 11. 6. 2002, sp. zn. 28 Cdo 931/2002.

⁸⁷ TŮMA In LAVICKÝ. *Občanský zákoník I.* s. 490 - 491.

⁸⁸ K tomuto srov. rozhodnutí Nejvyššího soudu Slovenské republiky sp. zn. 5 Cdo 54/1999: „Osoby podľa ustanovenia § 15 OZ môžu na súd s úspechom uplatňovať aj právo na peňažné zadostučinenie, a to ako jeden z prostriedkov ochrany osobnosti zomrelej fyzickej osoby.“ nebo TELEČ In ELIÁŠ. *Komentář. I. sv.* s. 169.

povinnost odčinit způsobený neoprávněný zásah do piety zemřelého, a to hlavně ze sankčního pohledu.

Souběžně s postmortální ochranou se osoba blízká může domáhat ochrany své osobnosti, byla-li zasažena (např. právo na rodinný život).

Na pováženou pak může být např. situace, kdy se rušitel neoprávněně zmocnil lidské buňky z mrtvého těla, kterou použil pro farmaceutické účely, a z prodeje léku takto získaných utržil profit, nebo např. neoprávněně získané části lidského těla použil pro výstavní účely, ze kterého pořadatel profitoval v podobě vstupného. Můžou se osoby blízké domáhat vydání bezdůvodného obohacení? Vzhledem ke konstrukci postmortální ochrany zde nárok na vydání bezdůvodného obohacení nevzniká (srov. § 3004 odst. 2 OZ). Aktivně legitimovaným osobám tak zůstávají k dispozici pouze zvláštní nároky. Stejně jako s případným odškodněním jsem i u tohoto nároku spíše pro jeho aplikaci, a to ze stejného důvodu jako u odškodnění - sankční povaha nároku. Můj názor zřejmě většina odborníků nepodpoří, přesto považuji za vhodné uvést názor dr. Ondřejové: „Zda-li se osoby oprávněné dle ust. § 82 odst. 2 budou moci domáhat bezdůvodného obohacení v případě zásahu do přirozených práv zesnulého člověka, je otázkou výkladu předmětných ustanovení. Při použití analogie autorského zákona a dikce předmětných ustanovení se domnívám, že této ochraně nic nebrání, a naopak úprava zaplňuje mezeru, která v této oblasti panovala. Tato konstrukce stále naráží na překážku, nebylo-li právo na odškodnění za újmu oprávněným za jeho života uplatněno. Nový občanský zákoník, i s ohledem na obsažené zásady a principy dává prostor pro změnu této koncepce.”⁸⁹

2.1.5 Soudní řízení o nárocích vyplývajících z postmortální ochrany

Postmortální ochrany se aktivně legitimovaná osoba může domáhat časově neomezeně (ledaže byl protiprávní stav odstraněn), neboť nároky vyplývající z postmortální ochrany nejsou dle § 611 OZ, potažmo podle § 612 OZ, promlčitelné.

K řízení o postmortální ochraně je věcně příslušný okresní soud podle § 9 odst. 1 o. s. ř. (srov. § 9 odst. 2 písm. g) o. s. ř., kde v případě postmortální ochrany související se zásahem do autorského práva dle § 11 odst. 5 autorského zákona je věcně

⁸⁹ ONDŘEJOVÁ, Eva. *Občanskoprávní ochrana osobnosti po její smrti - srovnání platné právní úpravy a úpravy v novém občanském zákoníku*. epravo.cz, 12. prosinec 2013 [cit. 26. prosince 2015]. Dostupné na <<http://www.epravo.cz/top/clanky/obcanskopravni-ochrana-osobnosti-po-jeji-smrti-srovnani-platne-pravni-upravy-a-upravy-v-novem-obcanskem-zakoniku-93147.html>>.

příslušný krajský soud). Místně příslušným je dle § 84 ve spojení s § 85 odst. 1 o. s. ř. soud, v jehož obvodu má žalovaný bydliště a v případě žalovaného - právnické osoby - je místně příslušný soud, v jehož obvodu má tato právnická osoba sídlo.

Soudní poplatek je dle položky 4 odst. 1 písm. c) přílohy zákona o soudních poplatcích ve výši 2.000 Kč.

Bude-li žalobě na postmortální ochranu vyhověno, výkonu rozhodnutí se lze domáhat podle § 351 o. s. ř. nebo v rámci exekučního řízení podle § 73 exekučního řádu, který odkazuje na ustanovení o. s. ř.

2.2 Vlastnická ochrana

Vlastnické ochrany nebo jiné majetkoprávní ochrany (např. v případě výpůjčky nebo nájmu) se aktivně legitimovaná osoba může domáhat tehdy, dojdeme-li k tomu, že určitý zásah směřoval do věci v právním smyslu. Co se týče substancí lidského původu, tak za věc v právním smyslu považují podle první kapitoly např. mrtvolu člověka, která byla konzervována (zpracována) pro vědecké či vzdělávací účely, prehistorické nálezy lidských pozůstatků a ostatků, umělé oddělené části lidského těla, části lidského těla vyhovující podmínkám uvedeným v § 112 OZ, od těla oddělené sperma nebo zpracovaný materiál lidského původu v podobě léčiva nebo vakcíny.

I přesto, že o určité části lidského těla hovořím jako o věci v právním smyslu, nelze nepřehlédnout práva a povinnosti stanovená jednak v § 111 odst. 1 OZ, jednak ve zvláštních zákonech, které omezují svévolné nakládání s těmito lidskými substancemi. V první řadě má původce části lidského těla právo dozvědět se, jak s ní bylo naloženo (§ 111 odst. 1, věta první OZ). Za druhé je potřeba nakládat s odňatou částí lidského těla i s lidským tělem samotným důstojným způsobem a způsobem neohrožujícím veřejné zdraví, zejm. je potřeba při nakládání s částmi lidského těla dodržovat předpisy hygienické a epidemiologického a v neposlední řadě k použití odňaté části lidského těla se vyžaduje souhlas jejího původce, zejména pak, jde-li o použití k účelu svou povahou neobvyklému (§ 112 odst. 2 OZ, např. známý herec si jde ostříhat vlasy a holič tyto vlasy následně bude bez jeho vědomí prodávat v rámci internetové aukce).

Problematika konkrétních nároků vyplývajících z vlastnictví, držby nebo detence věci v právním smyslu, přesahuje rámec této diplomové práce, neboť primárním cílem je zkoumání osobnostně právních aspektů.

2.3 Právo na ostatky

2.3.1 Povaha práva na vydání ostatků

Právo na ostatky představuje zvláštní subjektivní právo zákonem vymezeného okruhu osob žádat vydání ostatků - lidského těla nebo jeho částí po pohřbení (§ 2 písm. b) ZoP). Právo na ostatky nemá formu reivindikačního nároku, neboť ostatky nejsou věci v právním smyslu (nejde-li o výjimky uvedené v kapitole první). Ten, kdo zadržuje ostatky, nemůže žádat jejich vydání podle § 1040 odst. 1 OZ. Právo na vydání ostatků není součástí ani postmortální ochrany podle § 82 odst. 2 OZ. Jedná se o zvláštní a velmi úzké subjektivní právo, které má charakter osobnostního práva.

Práva na vydání ostatků se lze domáhat podle § 92 odst. 2 OZ a svou povahou jde o právo na plnění. Rozhodování sporů ohledně výkonu tohoto práva je svěřeno do pravomoci civilních soudů, neboť se jedná o soukromé subjektivní právo.

Právo na vydání ostatků vzniká v okamžiku pohřbení, tedy prakticky jejich zpopelněním v krematoriu. Jsou-li ostatky uloženy do hrobu, hrobky nebo smíseny se zemí na veřejném pohřebišti, právo na ostatky zaniká (§ 92 odst. 2 OZ). Z povahy věci není vyloučeno, aby se právo na ostatky obnovilo, a to zejm. v případě exhumace nebo zrušení veřejného pohřebiště.

2.3.2 Aktivně a pasivně legitimované osoby

Aktivně legitimovanou osobou k vydání ostatků je v první řadě ten, kterého člověk před svou smrtí výslovně určil (např. v rámci závěti, ale i ústně v nemocničním zařízení). Není-li taková osoba, má na jejich vydání právo postupně manžel, dítě nebo rodič. Pokud neexistuje žádná taková osoba nebo taková to osoba ostatky odmítne převzít, má na jejich vydání právo dědic. Zákon už dále nespecifikuje, který z několika dědiců má přednostní právo na vydání ostatků, proto má na ně právo ten z dědiců, který o ostatky požádá jako první. K tomu považuji za nutné uvést, že pokud se fikcí podle § 1634 OZ stane dědicem stát v rámci institutu odúmrťe, nemá povinnost vyzvednout z pohřebního ústavu urnu se zpopelněnými lidskými ostatky zemřelého.⁹⁰

Občanský zákoník v případě aktivně legitimovaných osob přichází do kolize s § 14 odst. 2 písm. g) ZoP, neboť ten ukládá krematoriu povinnost vydat urnu fyzické nebo

⁹⁰ Usnesení Krajského soudu v Hradci Králové ze dne 11. 9. 2006, sp. zn. 17 Co 340/2006.

právní osobě, která sjednala pohřbení (nebo osobě, která byla touto osobou pověřena k převzetí ostatků). Pokud objednatel nebo jím pověřená osoba ostatky do 12 měsíců nepřeveze, je provozovatel krematoria oprávněn lidské ostatky uložit smísením se zemí do společného hrobu na veřejném pohřebišti.⁹¹

Podle mého názoru je řešení třeba hledat ve vztahu mezi občanským zákoníkem a ZoP. Občanský zákoník je dle § 9 odst. 2 OZ obecným právním předpisem a použije se v tom rozsahu, v jakém soukromá práva a povinnosti neupravují jiné právní předpisy. Vztah speciality k občanskému zákoníku je výslovně uveden v § 30 ZoP. Není-li v ZoP stanoveno jinak, použijí se pro občanskoprávní vztahy ustanovení občanského zákoníku. Z toho vyplývá, že v první řadě má právo na ostatky objednatel pohřbu (případně pověřená osoba) a poté tento objednatel má povinnost ostatky předat osobám v pořadí určeném podle § 92 odst. 2 OZ.

Pasivně legitimovanou osobou bude pak ten, kdo má ostatky u sebe (zpravidla provozovatel krematoria nebo ten, kdo zařídil pohřeb, tj. objednatel pohřbu).

Kazuistika č. 17 - Spor o urny (reálný)⁹²

Nejvyšší soud před více jak deseti lety řešil kauzu, ve které se žalobce domáhal vydání urn svých rodičů a své manželky vůči žalovanému (syn žalobce). Po úmrtí žalobcova otce nechal žalovaný zřídit urnový hrob, do kterého se souhlasem pozůstalých byly postupně ukládány ostatky zmíněných zemřelých. Nájemcem tohoto hrobového místa byl tedy žalovaný. Žalobce byl objednatelem pohřbu své matky. Urnu s jejími ostatky pak žalobce vydal žalovanému k uložení do hrobového místa. Později zřídil žalobce hrobové místo na jiném hřbitově z důvodu snazšího přístupu a domáhal se po žalovaném vydání shora uvedených urn. Žalovaný s vydáním urn nesouhlasil, neboť na pohřebišti, kde jsou uloženy, byly uloženy se souhlasem pozůstalých včetně žalobce. Prvoinstanční Obvodní soud pro Prahu 4 žalobu zamítl. Po odvolání žalobce Městský soud v Praze usnesení Obvodního soudu potvrdil s odůvodněním, že disponovat s ostatky zemřelých má zásadně ten, kdo byl pořizovatelem pohřbu, resp. následně ten, na něhož přechází nájem hrobového místa. Podle rozsudku Městského soudu právo disponovat s ostatky má žalovaný, neboť bylo prokázáno, že se žalobce s žalovaným dohodl, že urnu s těmito ostatky uloží žalovaný do urnového hrobu. Proti uvedenému rozsudku podal žalobce dovolání. Nejvyšší soud dovolání odmítl pro nepřipustnost a vyslovil právní větu: *„Návrhům domáhajících se vydání rozhodnutí, jež se týká nakládání s ostatky pochovaných nebo zpopelněných těl zemřelých osob, nelze vyhovět; takové žaloby se neopírají o žádné ustanovení občanského nebo jiného soukromoprávního předpisu, který by zakládal nárok pro určitou osobu blízkou na přemístění ostatků.“*

Argumentovat rozhodně nešlo ani prostřednictvím dobrých mravů, neboť nelze aktem aplikace práva konstituovat dosud neexistující povinnosti (k tomu srov. nálezy Ústavního soudu ze dne 20. 12. 1995, sp. zn. II. ÚS 190/94).

⁹¹ TŮMA In LAVICKÝ. *Občanský zákoník I.* s. 555.

⁹² Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 9. 3. 2006, sp. zn. 22 Cdo 685/2005.

Dnes by v kurzivě uvedená právní věta již neobstála, neboť občanský zákoník právo na vydání ostatků upravuje. Pokud by se však totožný případ projednával za účinnosti nového občanského zákoníku, došel by soud k podobnému rozhodnutí, žaloba by byla zamítnuta, a to z toho důvodu, že uložením ostatků na veřejném pohřebišti právo na jejich vydání zaniká.

Pro ilustraci aplikace institutu práva na ostatky podle § 92 odst. 2 OZ jsem předchozí případ upravil.

Kazuistika č. 18 - Spor o urny II (fiktivní)

Panu Jaroslavu Borůvkovi zemřela manželka a jelikož neměl dostatek finančních prostředků k obstarání pohřbu, poprosil syna Adama Borůvku, aby pohřeb obstaral a zaplatil. Adam Borůvka souhlasil. Po zpopelnění manželky pana Jaroslava Borůvky provozovatel krematoria vyzval Adama Borůvku, aby si ostatky jeho matky vyzvedl. Hned následující den tak učinil, jelikož se však den předtím pohádal se svým otcem ohledně dědictví, rozhodl se mu urnu s ostatky nevydat. Urnu si vystavil doma v obýváku a s otcem od té hádky již nepromluvil. Jaroslav Borůvka, který se svou manželkou žil přes 50 let, se urny s jejími ostatky nejdříve písemně dožadoval, a poté přistoupil k podání žaloby na jejich vydání.

V této kazuistice už institut práva na ostatky najde své uplatnění. Ze zadání vyplývá, že ostatky nebyly uloženy na veřejném pohřebišti, proto právo na ostatky nezaniklo. Ke vzniku nároku je zapotřebí, aby ostatky držel (nikoli ve smyslu držby) ten, kdo na to nemá právo podle § 92 odst. 2 OZ. V první řadě má právo na vydání ostatků ten, koho zemřelý výslovně určil. Ze zadání ovšem nic takového nevyplývá, proto je oprávněn k jejímu vydání manžel zemřelé (Jaromír Borůvka). Pasivně legitimovaným bude jeho syn, tj. Adam Borůvka.

Zvláštní případ by nastal tehdy, pokud by Adam Borůvka, jakožto objednatel pohřbu, urnu s ostatky odmítl převzít a zároveň nepověřil k jejímu převzetí žádnou jinou osobu. Formálně vzato, pokud by taková osoba do 12 měsíců urnu s ostatky nepřevzala, provozovatel krematoria by byl v souladu s § 14 odst. 2 písm. g) ZoP oprávněn lidské ostatky uložit smísením se zemí do společného hrobu na veřejném pohřebišti. Formulace „oprávněn“ znamená, že má i jinou možnost, zejm. oslovit osoby uvedené v § 92 odst. 2 OZ, tento postup je však otázkou.

Další aplikační problém uvádí doc. Doležal. Problém může vzniknout tehdy, jsou-li ostatky uloženy na neveřejném pohřebišti, neboť s tímto druhem pohřebiště občanský zákoník nepočítá. Doc. Doležal vidí řešení v tom, že zde nárok na vydání ostatků nevzniká, neboť je

nutno vycházet z analogického užití ustanovení § 92 odst. 2 OZ.⁹³ Jedná se o jediné rozumné řešení.

2.4 Dílčí závěr

Úpravu ochrany lidského těla a jeho částí po smrti člověka lze hodnotit spíše pozitivně, byť zde lze vidět několik nastíněných nedostatků jako např. situace, kdy dochází k protiprávním zásahům do piety zemřelého a současně neexistuje nebo zde není osoba, která může proti těmto zásahům účinně vystoupit. Na pováženou stojí možnost aktivně legitimované osoby požadovat přiměřené zadostiučinění za zásah do piety zemřelého. Ač jsem si vědom osobní povahy práva na odčinění nemajetkové újmy, v těchto případech jsem pro jeho zavedení i v rámci pietní ochrany, a to z důvodu soukromoprávní sankce jako individuální i generální prevence, a to i přesto, že v této oblasti předpisy veřejného práva veřejnoprávní sankce předpokládají. Co se týče nově zakotveného práva na ostatky, tam by se jevilo žádoucí ujasnit rozsah jeho aplikace, a to zejména ve vztahu se ZoP.

⁹³ DOLEŽAL, Tomáš. In MELZER, Filip, TÉGL, Petr. *Občanský zákoník I. svazek. § 1 - 117. Obecná část*. Praha: Leges, 2013, s. 574.

3. Právo člověka rozhodnout, jakým způsobem bude po smrti naloženo s jeho tělem

V první kapitole jsem zkoumal povahu lidského těla za účelem stanovení konkrétního režimu jeho právní ochrany. V této kapitole se na nakládání s lidským tělem podívám z jiného úhlu, a to z pohledu relevantnosti vůle člověka rozhodujícího o osudu svého těla po jeho smrti. Jinými slovy, zda člověk skutečně může ovlivnit a v jakém rozsahu, jakým způsobem bude naloženo s jeho tělem.

Nový občanský zákoník výslovně stanoví, že lidské tělo je pod právní ochranou i po smrti člověka. Nakládání s lidským tělem je do značné míry ovlivněno zvláštními právními předpisy, proto úprava v občanském zákoníku je toliko úpravou obecnou, stanovující základní obecné premisy. Na základě občanského zákoníku a zejména pak zvláštních právních předpisů dojdeme k tomu, že člověk má právo rozhodnout o tom:

1. zda u něj bude provedena pitva
2. zda bude jeho lidské tělo použito pro potřeby lékařské vědy, výzkumu nebo k výukovým účelům.
3. zda bude po jeho smrti provedena transplantace
4. jaký bude mít pohřeb

Vedle těchto základních svobod člověka zakládá právní řád také např. právo rozhodnout o tom, zda bude biologický materiál z jeho těla použit pro výrobu léčiv (§ 81 odst. 1 písm. d) ZZS). Použít odebranou část těla za účelem výroby léčiv lze jen tehdy, vyslovil-li s tím člověk prokazatelně souhlas.

Mezi zvláštní předpisy, které upravují specifické pravidlo pro nakládání s lidským tělem nebo jeho částí po smrti člověka, patří zejména zákon č. 256/2001 Sb., o pohřebnictví a o změně některých zákonů, zákon č. 285/2002 Sb., o darování, odběrech a transplantacích tkání a orgánů a o změně některých zákonů, zákon č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách a podmínkách jejich poskytování, nebo zákon č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách (se zákony je v diplomové práci pracováno v souladu se Seznamem použitých zkratk).

V každé podkapitole bude rozebráno příslušné právo vyplývající z občanského zákoníku a zvláštních právních předpisů a demonstrativně vypočteny možné zásahy do piety zemřelého. Záměrně se vyhýbám veřejnoprávním sankcím, které přesahují rámec této diplomové práce a nesouvisí s osobnostně právní ochranou lidských ostatků a pozůstatků.

3.1 Problematika pitev

Občanský zákoník nově obsahuje několik ustanovení týkající se problematiky pitev, resp. práva člověka rozhodnout o tom, zda bude na jeho těle provedena pitva. Podle § 113 odst. 2 OZ lze provést pitvu bez souhlasu zemřelého jen tehdy, stanoví-li tak zákon. § 115 OZ uvedené pravidlo rozvádí a stanovuje nevyvratitelnou právní domněnku nesouhlasu s pitvou, pokud člověk neprojeví kvalifikovaným způsobem uvedeným v § 116 OZ souhlas s pitvou. V § 117 OZ jsou pak stanoveny podmínky, za kterých lze vyslovený souhlas odvolat.

Podmínky provádění pitev stanovuje primárně ZZS, který obsahuje autonomní úpravu. Otázkou tedy je, v jakých případech a v jakém rozsahu se použijí obecná ustanovení občanského zákoníku. Mezi těmito právními předpisy, jakož i mezi ustanoveními občanského zákoníku, existuje mnoho kolizí.

V první řadě je potřeba ukázat na neprovázanost ustanovení občanského zákoníku, zejm. pak na vztah § 113 odst. 2 OZ a § 115 OZ. Doc. Doležal uvádí vztah mezi § 113 odst. 2 OZ a § 115 OZ, kdy je tato ustanovení nutno vykládat následujícím způsobem:

1. člověk může vyslovit souhlas s pitvou,
2. pokud vysloví souhlas, lze ho pitvat kdykoliv,
3. pokud se nevyjádří, platí, že nesouhlasí,
4. pokud se nevyjádří, nebo pokud nesouhlasí, může být provedena pitva pouze za splnění podmínek stanovených v ZZS.⁹⁴

Tento výklad však nepovažuji za správný, neboť jakákoliv pitva předvídaná ZZS může a převážně musí být provedena toliko za splnění podmínek v tomto zákoně uvedených. Pokud jsou splněny podmínky pro provedení pitvy podle ZZS, je nutno pitvu provést bez ohledu na úpravu v občanském zákoníku.

Pitvy lze ze zákona členit na pitvy patologicko - anatomické, zdravotní, soudní a anatomické. Pitvu patologicko - anatomickou lze provést za splnění podmínek uvedených v § 88 odst. 2 ZZS. Pitvu zdravotní lze provést za splnění podmínek uvedených v § 88 odst. 3 ZZS. Pitvu soudní zase podle § 88 odst. 5 ZZS. Anatomickou pitvu lze provést toliko za splnění podmínek uvedených v § 81 a § 88 odst. 6 ZZS.

Soudní pitvy nařizují orgány činné v trestním řízení, předchozí souhlas či nesouhlas člověka je proto irrelevantní. Provedení patologicko - anatomické a zdravotní pitvy však může

⁹⁴ DOLEŽAL In MELZER, TÉGL. *I. svazek*, s. 631 - 632.

člověk nebo jeho osoba blízká ovlivnit. Lékař nebo poskytovatel zdravotních služeb může rozhodnout o neprovedení pitev, jestliže jde o úmrtí, jehož příčina je zřejmá, a zemřelý pacient za svého života, zákonný zástupce pacienta nebo osoba blízká zemřelému vyslovili prokazatelně nesouhlas s provedením pitvy (§ 89 odst. 3 ZZS). Z termínu „může“ však vyplývá, že vyslovený nesouhlas nemusí lékař nebo poskytovatel zdravotních služeb respektovat. To platí i naopak, pokud zde není dán důvod pro patologicko - anatomickou nebo zdravotní pitvu, tak i přesto může být rozhodnuto o jejich provedení (§ 89 odst. 5 ZZS). Pitva musí být provedena také v případech, má-li dojít k odběru biologického materiálu, tkání nebo orgánů pro lékařskou vědu, výzkum, výuku, transplantaci nebo pro výrobu léčiv.

Z uvedeného je zřejmé, že úprava v občanském zákoníku nemůže být použita pro tyto druhy pitev, neboť ty jsou ze zákona povinné a rozhodují o nich jiné osoby než ten, na jehož těle bude pitva provedena, případně jeho osoba blízká.

Krátce po účinnosti občanského zákoníku vydala Expertní skupina Komise pro aplikaci nové civilní legislativy při Ministerstvu spravedlnosti výkladové stanovisko ohledně použití § 115 OZ: *„Vyjádření souhlasu s pitvou dle § 115 NOZ je relevantní pouze k pitvě anatomické (tedy pro potřeby lékařské vědy, výzkumu nebo k výukovým účelům) a pitvám, které nejsou uvedeny v taxativním výčtu „povinných“ pitev stanovených v § 88 odst. 2 a 3 ZZS; v ostatních případech bude pitva prováděna povinně (§ 88 odst. 2 a 3 ZZS a § 115 trestního řádu).“*⁹⁵ Anatomické pitvy slouží pro účely výuky, vědy a výzkumu v oblasti zdravotnictví. Anatomické pitvy mohou provádět pouze univerzitní vysoké školy, které mají akreditovaný bakalářský nebo magisterský studijní program, jehož absolvováním se získává odborná způsobilost k výkonu zdravotnického povolání (§ 88 odst. 6 ZZS).

S tímto stanoviskem se však nelze ztotožnit, neboť i v případě anatomické pitvy ZZS obsahuje autonomní úpravu. Použít tělo pro potřeby vědy, výzkumu nebo k výukovým účelům ve zdravotnictví lze pouze tehdy, pokud s tím zemřelý za svého života nebo po jeho smrti osoba blízká vyslovila podle ZZS prokazatelný souhlas (§ 81 odst. 2 písm. b) ZZS).

Podle tohoto zákona lze prokazatelný souhlas udělit:

- v písemné formě a v případě osob blízkých v písemné formě s úředně ověřenými podpisy nebo

⁹⁵ Výkladové stanovisko č. 20 Expertní skupiny Komise pro aplikaci nové civilní legislativy při Ministerstvu spravedlnosti ze dne 3. března 2014. [cit. 25. prosince 2015]. Dostupné na <http://obcanskyzakonik.justice.cz/images/pdf/Stanovisko_20.pdf>.

- souhlasem zapsaným v záznamu o souhlasu pacienta vysloveným ve zdravotnickém zařízení. Záznam pak podepíše pacient a zdravotnický pracovník. Pokud pacient s ohledem na svůj zdravotní stav nemůže záznam podepsat, stvrdí jeho nepochybný projev vůle svým podpisem zdravotnický pracovník a osoba blízká pacientovi, a není-li přítomna, svědek.

Občanský zákoník stanovuje odlišnou úpravu kvalifikovaného souhlasu. Podle § 116 OZ je zapotřebí souhlasné stanovisko zapsat do rejstříku osob vedeného podle zvláštního právního předpisu. Vedle tohoto způsobu lze souhlas projevit i ve veřejné listině nebo vůči poskytovateli zdravotních služeb s účinky vůči tomuto poskytovateli (§ 116 OZ). Vedle nepoužitelnosti tohoto ustanovení lze kritizovat to, že do dne odevzdání této diplomové práce nebyl zřízen žádný rejstřík osob, do kterého lze souhlasné stanovisko s provedením pitvy zapsat. Dalším problematickým bodem je skutečnost, že souhlas s pitvou působí pouze vůči poskytovateli zdravotních služeb, kterému byl souhlas udělen. Je potřeba si uvědomit, že ne vždycky je zdravotnické zařízení, ve kterém je pacient hospitalizován totožné s tím, které bude provádět pitvu (v případě anatomických pitev jistě pacient neprojeví souhlas vůči univerzitní vysoké škole). Jeví se tedy jako vhodnější konstruovat ustanovení tak, že vyslovený souhlas působí vůči všem poskytovatelům zdravotní péče, kteří budou provádět případnou pitvu. Dalším závažným problémem je skutečnost, že občanský zákoník vůbec neupravuje možnost osoby blízké rozhodnout o pitvě zemřelého, jak tak činí např. § 89 odst. 3 ZZS, kde má zákonný zástupce nebo osoba blízká zemřelému právo vyslovit nesouhlas s provedením patologicko - anatomické a zdravotní pitvy (viz dále). Nevidím důvod, proč by vůči o tom, zda má být provedena pitva, měl konstruovat zákon nevyvratitelnou právní domněnkou a nikoliv osoby zemřelému blízké.

Dalším problematickým ustanovením je § 117 OZ upravující odvolání souhlasu s pitvou nebo použitím těla po smrti pro potřeby lékařské vědy, výzkumu nebo k výukovým účelům. Toto ustanovení přináší minimálně tři aplikační problémy. Prvním z nich je problematika rozsahu odvolacího prohlášení, které podle výslovného ustanovení dopadá pouze na anatomické pitvy nebo použití těla pro lékařské, výukové a vědecké účely. Odvolání by se podle doc. Doležala mělo stahovat i na použití těla pro účely léčby příjemce lidských tkání a buněk.⁹⁶ Dále v potaz vůbec není bráno např. odvolání souhlasu osobami blízkými v případě, kdy zemřelý již nestihl odvolat svůj souhlas formou změny ve zmíněném rejstříku

⁹⁶ DOLEŽAL In MELZER, TÉGL. *I. svazek*, s. 642.

nebo písemnou formou vůči zdravotnickému zařízení. Konečně posledním problémem je skutečnost, že zákon uvádí možnost odvolání souhlasu v písemné formě vůči poskytovateli zdravotních služeb. Problém je v tom, že nemusí působit vůči zařízení, které bude provádět anatomickou pitvu. Zároveň je nejasné, zda odvolání souhlasu vůči poskytovateli zdravotních služeb má účinky i pro předmětný rejstřík. Z žádného zákona totiž nevyplyvá povinnost oznámit projevené odvolání souhlasu provozovateli rejstříku.

Z výše uvedeného jednoznačně vyplývá, že použitelnost ustanovení občanského zákoníku je zřejmě nulová, neboť zvláštní právní předpis stanoví jednoznačně konkrétní podmínky, za kterých musí být provedena pitva a v případě anatomické pitvy též stanovuje konkrétní formy kvalifikovaného souhlasu

Problematiku pitev tak lze uzavřít závěrem konstatovaným dr. Tůmou: „*Podmínky výkonu taxativně dovolených pitev vymezených ve zvláštním předpisu nemohou být změněny touto „obecnou“ soukromoprávní úpravou, a tudíž se ani dosavadní úprava podmínek provádění pitev přijetím občanského zákoníku nemohla nikterak změnit. Z uvedených důvodů lze proto považovat ustanovení § 13 odst. 2 (a potažmo i související následná ustanovení občanského zákoníku) v této části již od své účinnosti za prakticky nepoužitelné (obsoletní), a tedy nadbytečné a bohužel i matoucí (zvláště v kontextu znění odst. 1, jenž by zamýšlený účel bez dalšího splnil), což se stačilo plně projevit v praxi již během prvních dnů účinnosti občanského zákoníku. Z tohoto důvodu se jeví vhodné uvést na tomto místě takto striktní a jednoznačný výkladový názor, jenž by neměl být interpretován jakkoli jinak.*”⁹⁷

I přes shora uvedené názory se nepochybně uplatní pietní ochrana podle § 82 odst. 2 OZ, neboť jejím obsahem je také ochrana před nedůstojným zacházením s lidskými pozůstatky. Do piety zemřelého může být zasaženo různými způsoby, typicky v případech, kdy je provedena anatomická pitva, aniž by s ní zemřelý souhlasil (kazuistika č. 16). Dalším možným způsobem narušení piety zemřelého bude nedůstojné zacházení s tělem při anatomické pitvě, neboť se zakazuje nakládat s tělem nebo s odňatou částí způsobem pro člověka nedůstojným nebo způsobem ohrožujícím veřejné zdraví (§ 111 odst. 1 OZ).

⁹⁷ TŮMA In LAVICKÝ. *Občanský zákoník I.* s. 604.

3.2 Užití těla pro potřeby lékařské vědy, výzkumu nebo k výukovým účelům

Podle § 113 odst. 2 ve spojení s § 115 OZ má člověk právo rozhodnout, zda bude jeho tělo použito pro potřeby lékařské vědy, výzkumu nebo k výukovým účelům. Zemře-li člověk, aniž projeví souhlas s použitím svého těla po smrti způsobem výše uvedeným, platí, že s takovým použitím těla nesouhlasí.

U použití těla nebo jeho částí pro účely vědecké, výzkumné a výukové platí to, co bylo uvedeno v podkapitole věnující se problematice pitev. Nakládání s lidským tělem a jeho částmi stanovuje podrobně ZZS (srov. § 29 odst. 1 ZSZS).⁹⁸

V první řadě je nutno uvést, že úprava v ZZS je daleko podrobnější a přesnější. Občanský zákoník předpokládá projevení kvalifikovaného souhlasu, stejného jako u pitvy v kapitole 3.1, zatímco ZZS umožňuje vyslovit souhlas pouze písemně nebo ve formě záznamu o souhlasu pacienta vysloveného ve zdravotnickém zařízení. Dalším rozdílem je skutečnost, že vyslovit souhlas v případě ZZS může i osoba blízká zemřelému, a to písemně s úředně ověřeným podpisem, zatímco občanský zákoník tuto možnost neuvádí a právo souhlasit s odběrem přiznává pouze člověku, kterého se odběr týká.

I přesto, že zemřelý nedal za života souhlas s posmrtným odběrem části lidského těla pro účely vědecké, výzkumné nebo výukové, může být proveden odběr, pokud u biologického materiálu nebo v souvislosti s jeho následným užíváním nebudou uvedeny údaje, ze kterých by bylo možné identifikovat zemřelého (§ 81 odst. 4 písm. a) ZZS). Tímto ustanovením se veškeré soukromoprávní svobody člověka rozhodujícího o naložení s jeho tělem bortí, neboť prakticky lze každou posmrtně odebranou část těla anonymizovat. Ustanovení § 81 odst. 4 písm. a) ZZS považuji za velmi nešťastné, a to proto, že objektivně zde bude existovat stav, se kterým zemřelý vůbec nemusel souhlasit, a i přesto nemůže být právně narušena pieta zemřelého, neboť anonymizovaný posmrtný odběr je vlastně po právu.

Odebrat část lidského těla pro účely vědecké, výzkumné nebo výukové lze pouze v souvislosti s pitvou, a to i takovou, která není anatomická.

Co se týče dalších výkladových problémů spojených s projevením kvalifikovaného souhlasu, odvolání souhlasu a dalšího, lze odkázat na kapitolu 3.1, neboť úprava použití těla pro potřeby lékařské vědy, výzkumu nebo k výukovým účelům je totožná s pitvou.

⁹⁸ Genetické laboratorní vyšetření biologického materiálu odebraného z těla zemřelého k výukovým, vědeckým a výzkumným účelům lze provést pouze za předpokladu, že k tomu zemřelý za svého života nebo osoby blízké zemřelému udělili prokazatelný souhlas. Pokud zemřelý za svého života vyslovil zákaz poskytování informací o svém zdravotním stavu, nemůže být toto vyšetření provedeno.

Kvalifikovaného souhlasu není potřeba, půjde-li odňaté části lidského těla určené pro potřeby transplantací a pro použití při léčbě příjemce lidských tkání a buněk podle zákona o lidských tkáních a buňkách. Byť k druhé uvedené možnosti dojdeme až na základě systematického a teleologického výkladu, neboť jazykovým výkladem bychom došli k tomu, že je podle § 81 odst. 2 písm. a), bod první ZZS vyžadován souhlas zemřelého nebo jeho osoby blízké.⁹⁹

3.3 Transplantace ex mortuo

Odběr tkání a orgánů pro účely transplantace je upraven v rámci § 10 - 14 TZ. Na posmrtnou transplantaci se neužijí ustanovení § 113, resp. § 115 OZ, a proto je přípustnost transplantací ex mortuo výlučně v působnosti TZ. Pro transplantaci platí opačné pravidlo, než které je uvedeno v § 115 OZ nebo v § 81 odst. 2 ZZS. Odběr od zemřelého dárce je vyloučen, pokud zemřelý za svého života nebo zákonný zástupce zemřelého, který byl nezletilou osobou nebo osobou zbavenou způsobilosti, vyslovil prokazatelně nesouhlas s posmrtným odběrem tkání a orgánů (§ 16 TZ).

Rozhodnout o tom, zda budou po smrti člověka jeho tkáně nebo orgány použity pro účely transplantace, je ryze soukromoprávní záležitostí, byť samotná úprava je obsažena ve veřejnoprávním předpise.

Je soukromé subjektivní právo člověka rozhodnout se, zda projeví kvalifikovaný nesouhlas s posmrtnou transplantací. Může tak učinit tím:

- a) že se eviduje v Národním registru osob nesouhlasících s posmrtným odběrem tkání a orgánů¹⁰⁰, nebo
- b) že za svého života přímo ve zdravotnickém zařízení před ošetřujícím lékařem a jedním svědkem prohlásí, že nesouhlasí s odběrem v případě své smrti, nebo
- c) že zákonný zástupce nezletilé osoby nebo zákonný zástupce osoby omezené na svéprávnosti přímo ve zdravotnickém zařízení před ošetřujícím lékařem a jedním svědkem prohlásí, že nesouhlasí s odběrem, a to jak za života, tak i po úmrtí této osoby.

⁹⁹ FUNKOVÁ, Hana. Pro odběr tkání ze zemřelého není nutné získat souhlas. *Zdravotnické noviny*, 2014, roč. 63, č. 6, s. 4 - 5.

¹⁰⁰ Bližší informace na webových stránkách registru: <http://www.nrod.cz/>.

Osoba, která se rozhoduje o nesouhlasu s posmrtným odběrem, může nesouhlasit s odběrem jako takovým nebo i s odběrem konkrétních orgánů (srdce, játra, tenké střevo, ledviny, slinivka břišní nebo plíce) nebo tkání (kostní, oční, srdeční, cévní, kožní, vazy, šlachy nebo fascie).

Pokud tedy nebude prokázáno, že zemřelý vyslovil za svého života prokazatelně nesouhlas s posmrtným odběrem, zákon konstruuje nevyvratitelnou domněnku, že s odběrem souhlasí.¹⁰¹ Podle mého názoru by ustanovení § 16 odst. 3 TZ mělo být obsahem občanského zákoníku s tím, že bližší specifiká a podmínky by měly být upraveny v TZ.

S konstrukcí zákonné nevyvratitelné právní domněnky souhlasu s posmrtným odběrem lze jen souhlasit, neboť je zájmem veřejnosti, aby byly v případě potřeby dostupné orgány či tkáně. Opačná konstrukce domněnky by měla za následek nedostatek posmrtných dárců a s tím spojená větší míra úmrtnosti.

Co se týče případných zásahů do piety zemřelého, k nim by mohlo docházet zpravidla tehdy, pokud bude provedena transplantace i přesto, že kvalifikovaný nesouhlas zemřelého je evidován v Národním registru osob nesouhlasících s posmrtným odběrem tkání a orgánů, nebo tehdy, pokud je s tělem při odběru zacházeno nedůstojně, zejména pak nebude-li tělo upraveno do původní podoby postupem *de lege artis* (§ 14 TZ).

3.4 Právo volby pohřbu

Právo člověka rozhodnout o tom, jaký bude mít pohřeb, je nově konstituované soukromoprávní oprávnění obsažené v § 114 OZ, pro jehož zakotvení se autoři občanského zákoníku rozhodli po vzoru čl. 42 quebeckého občanského zákoníku (porovnáme-li je, tak úprava v OZ je poměrně dosti odlišná).¹⁰² Byť se na první pohled zdá, že toto subjektivní právo je pojato neomezeně, opak je pravdou. Zvláštní zákony, kterým je zejména ZoP, právo volby pohřbu výrazně omezuje. Pohřbít člověka tak lze pouze uložením jeho pozůstatků do hrobu nebo hrobky na veřejném či neveřejném pohřebišti nebo zpopelněním v krematoriu. Tak jaký je vlastně rozsah použití § 114 odst. 1 OZ? Podle dr. Tůmy je pojem „volby pohřbu” nutno vykládat širěji.¹⁰³ S tímto názorem zásadně souhlasím a tvrdím, že volba pohřbu se

¹⁰¹ MLYNÁŘOVÁ, Dita, ZÁLESKÁ, Dagmar. In MACH, Jan, BURIÁNEK, Aleš, ZÁLESKÁ, Dagmar. *Univerzita medicínského práva*. 1. vydání. Praha: Grada Publishing, 2013, s. 156.

¹⁰² "A person of full age may determine the nature of his funeral and the disposal of his body; a minor may also do so with the written consent of the person having parental authority or his tutor. In the absence of wishes expressed by the deceased, the wishes of the heirs or successors prevail. In both cases, the heirs and successors are bound to act; the expenses are charged to the succession."

¹⁰³ TŮMA In LAVICKÝ. *Občanský zákoník I*. s. 607.

dotýká jak konkrétního slavnostního ceremoniálu, způsobu a místa pohřbení, tak i toho, jakým způsobem bude naloženo již s pohřbenými ostatky. Právo volby pohřbu pak podle mého názoru obsahuje tato užší oprávnění:

- A. právo výběru místa konání smutečního ceremoniálu (nejčastěji obřadní síň krematoria nebo kostel),
- B. právo určení průběhu smutečního ceremoniálu (určení smuteční hudby, řečníků nebo výzdoby),
- C. právo určit, zda smuteční ceremoniál bude veřejný nebo čistě soukromé povahy,
- D. právo určit, zda bude tělo člověka vystaveno v rámci smutečního ceremoniálu (nebo jen pro určité osoby),
- E. právo na konání náboženského ceremoniálu,
- F. právo určit, zda tělo bude pohřbeno uložením do hrobu, hrobky nebo zpopelněním,
- G. právo určit, kde bude tělo pohřbeno,
- H. právo určit, jak bude naloženo se zpopelněnými ostatky (např. rozptyl popela nebo uložením do urnového hrobu).

Člověk má tak právo např. určit, zda jeho tělo bude uloženo do rakvového hrobu, podzemní hrobky nebo kaplové hrobky. Pohřbívání lidských pozůstatků do země se postupem času stalo méně využívaným způsobem. V posledních desetiletích došlo k výraznému nárůstu kremací (dnes až 90 % pohřbených). Důvody pro tento způsob pohřbení mohou být rozličné. Mezi ty hlavní patří důvody etické, finanční nebo nedostatek místa k tradičnímu pohřbení do země. Právo volby pohřbu podle mého názoru také zahrnuje právo určit, jakým způsobem bude naloženo s již zpopelněnými ostatky člověka. Člověk má tak právo rozhodnout, zda urna se zpopelněnými ostatky bude uložena do urnového hrobu (nejběžnější způsob), rakvového hrobu, hrobky nebo do kolumbária (nejjednodušší a nejpraktičtější způsob). Mimo uložení urny je velmi rozšířeným způsobem také vsyp nebo rozptyl samotného popela, přičemž vsypem se rozumí vysypání popela z urny do vyhloubeného prostoru v zemi a rozptylem pak rozptýlení popela na určité místo, např. loučku.¹⁰⁴ Žádný zákon nikterak neomezuje samotný vsyp nebo rozptýlení kromě povinnosti zachovat důstojnost zemřelého a mravní cítění pozůstalých a veřejnosti (§ 4 odst. 1 písm. f) ZoP). K rozptylu tak může dojít nepochybně i na vlastním pozemku. Po vzoru praktik ve Velké Británii dostaly úžasný nápad Blanka Dobešová a Monika Suchánská, které se zasloužily o vznik prvního alternativního hřbitova -

¹⁰⁴ STEJSKAL, David, ŠEJVL, Jaroslav a kol. *Pohřbívání a hřbitovy*. 1. vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2011, s. 98 - 104.

Lesu vzpomínek. Jedná se o přírodní hřbitov, který je součástí hřbitova v pražských Ďáblicích. „*Les vzpomínek je prostorem, kde se snoubí úcta k zemřelým s úctou k přírodě. Je utvářen jako místo přívětivé k přírodě i k proměňujícím se potřebám pozůstalých. V Lesu vzpomínek nenarazíte na žádné náhrobky, místo nich jsou zde vzrostlé památeční stromy – javory, lípy či třeba ptačí třešně. Na jejich kmenech jsou umístěny jen drobné dřevěné cedulky se jmény zemřelých.*”¹⁰⁵ Podstatou Lesu vzpomínek je to, že zpopelněné ostatky mohou být vysypány do jamky vyhloubené u konkrétního stromu, se kterým bude památka na zesnulého spojena.

O zajímavý případ se s českou veřejností podělil dr. Malíř, který komentoval rozhodnutí francouzské Správní rady, jako nejvyšší instance v rámci správního soudnictví ve Francii.¹⁰⁶ Příklad se týkal lékaře Raymonda Martinota, který si přál, aby po jeho smrti bylo tělo zamraženo v kryptě na jeho zámečku v Preuil v departementu Maine-et-Loire. Věřil, že kryogenním ošetřením těla se v budoucnu pokrokem vědy a techniky podaří oživit jeho tělo (podobně jako v akčním sci-fi thrilleru *Demolition man*). Správní rada však dospěla k názoru, že takovýto způsob pohřbení není možný. Vývojem vědy a techniky je v blízké budoucnosti podle mého názoru tento přístup neudržitelný (k tomu srov. způsob pohřbení Alana Bilise z Velké Británie - https://www.youtube.com/watch?v=Gx4C-S_aXPo).

Co se týče možných zásahů do piety zemřelého, k těm může docházet zejména tehdy, nejsou-li zachována jeho přání ohledně volby pohřbu. Do piety zemřelého tak může být např. zasaženo v případě, kdy v rozporu s jeho přáními nebo důstojností:

- byl pozůstalými zvolen jiný způsob pohřbení,
- byly jeho zpopelněné ostatky rozptýleny do řeky (k tomu srov. usnesení Ústavního soudu ze dne 8. 9. 2011, sp. zn. I. ÚS 3362/2010, dcera stěžovatele rozsypala popel jeho manželky do řeky Labe),
- byly jeho ostatky uloženy do společného hrobu, když k ostatním pohřbeným měl negativní vztah (např. k týrající matce),
- poškodí-li se jeho tělo neopatrným zacházením zaměstnanců pohřebního ústavu,
- dojde nesprávnou manipulací k záměně uren,
- bude-li urna s ostatky vystavena na nedůstojném místě (např. v domě při jeho rekonstrukci),

¹⁰⁵ Les vzpominek.cz. [cit. 24. prosince 2015]. Dostupné na <<http://lesvzpominek.cz/>> nebo internetový seriál Dělníci smrti [cit. 24. prosince 2015]. Dostupné na <<https://www.stream.cz/delnici-smrti/10005866-les-vzpominek>>.

¹⁰⁶ MALÍŘ, Jan. Právo o opravdu poslední věci člověka ve světle jednoho rozsudku francouzské Státní rady. *Právní rozhledy*, 2006, č. 10, s. 360.

- bude-li jeho tělo neoprávněně exhumováno.

Vedle těchto zásahů může být zasaženo do piety zemřelého i tak, že samotné jednání bude trestným činem. Trestní zákoník uvádí, že hanobením lidských ostatků (§ 359 trestního zákoníku) se pachatel může dopustit tak, že neoprávněně otevře hrob, hrobku nebo urnu s lidskými ostatky, případně jako osoba neoprávněná svévolně odejme lidské ostatky nebo s lidskými ostatky nakládá v rozporu se zákonem.¹⁰⁷

Do piety nemusí být zasaženo jen zásahem do ostatků nebo pozůstatků člověka. Pietní ochrana se vztahuje i na místa posledního odpočinku (pietního místa).¹⁰⁸ K tomu srov. případ „Schwarzenberská hrobka” (nález Ústavního soudu ze dne 7. 1. 2009, sp. zn. I. ÚS 2477/2008).

Pokud člověk nezanechá za svého života výslovné rozhodnutí o volbě pohřbu, rozhodne o něm manžel, a není-li ho, děti zemřelého; není-li jich, pak rozhodnout rodiče, a není-li jich, sourozenci, nežijí-li, pak rozhodnout jejich děti, a není-li ani jich, pak kterákoli z osob blízkých. Neexistuje-li žádná z těchto uvedených osob, pak rozhodne obec, na jejímž území člověk zemřel. Obec má povinnost zajistit pohřbení zemřelého: *„až tehdy, kdy o využití lidských pozůstatků pro potřeby zejména vědy, výzkumu nebo k výukovým účelům ve zdravotnictví neprojevil zájem žádný poskytovatel zdravotní služby (který hradí náklady spojené s pohřbením).”*¹⁰⁹

Z výše uvedeného vyplývá, že právo volby pohřbu je svým rozsahem poměrně široce uplatnitelné a omezené pouze v mezích kogentních norem veřejného práva za účelem zajištění ochrany důstojnosti a veřejného pořádku.

3.5 Dílčí závěr

Ze zkoumání vyplývajících z jednotlivých podkapitol této kapitoly plyne, že úprava přijatá v občanském zákoníku je zvolena formulačně nešťastným způsobem, a to ve všech ustanoveních občanského zákoníku věnujících se problematice práva člověka rozhodnout, jakým způsobem bude po smrti naloženo s jeho tělem nebo částmi (§ 113 - 117 OZ). Celkově lze shrnout, že pohnutka autorů zákona zakotvit soukromoprávní svobody člověka v podobě

¹⁰⁷ KOTRLÝ, Tomáš. Pohřebnictví. *Právní zajištění piety a důstojnosti lidských pozůstatků a ostatků*. 1. vydání. Praha: Linde, 2013, s. 155.

¹⁰⁸ TELEČ, Ivo. Přirozené právo osobnostní a jeho státní ochrana. *Právní rozhledy*, 2007, roč. 15, č. 1, s. 8.

¹⁰⁹ KOTRLÝ, Tomáš. Pohřebnictví. *Právní zajištění piety a důstojnosti lidských pozůstatků a ostatků*. 1. vydání. Praha: Linde, 2013, s. 104.

rozhodování o nakládání s jeho tělem je chvályhodná, avšak samotná formulace spíše tragická. Úprava vykazuje nejasný vztah mezi použitím ustanovení § 113 odst. 2 a § 115 OZ a rovněž kolizi se zvláštními právními předpisy, zejména pak se ZZS. Do budoucna by nebylo od věci, aby se případná novela dotkla také ustanovení § 113 - 117 OZ.

Závěr

Jak vyplývá z výše uvedené analýzy, autoři nového občanského zákoníku vedení snahou zaštitit osobnostně právní ochranou téměř vše, co souvisí s osobností člověka, resp. jeho hodnotami, zastínili cestu pokroku, vědy a výzkumu, neboť převážné většině materiálu lidského původu nepřiznávají právní povahu věci. Činí tak nepochopitelně i tam, kde to nemá žádný legitimní cíl (např. u prehistorických ostatků a pozůstatků, preparátů určených k výukovým, výstavním nebo vědeckým účelům, u umělých oddělených částí lidského těla a v některých případech i u těch přírodních oddělených). Výzkumné instituce tak nemají právní základ pro nakládání s těmito hmotnými objekty, neboť jím není přiznána povaha věci v právním smyslu (koupě, nájem). Vzhledem k vývoji biomedicíny a lékařských věd obecně, by měl zákonodárce přehodnotit svá stanoviska ohledně striktního pojetí těchto hmotných objektů. Z toho vyplývá, že hypotéza uvedená v úvodu této diplomové práce naplněna nebyla.

Co se týče úpravy postmortální ochrany, tak ta doznala v souvislosti s účinností nového občanského zákoníku rovněž několik změn. Celkově lze změny v této oblasti hodnotit pozitivně, a to zejména z důvodu rozšíření aktivní legitimace na prakticky neomezený okruh osob nebo výslovného zakotvení posledního přání člověka v podobě volby pohřbu. Vytknout lze autorům občanského zákoníku a zákonodárcům zejména to, že zákon obsahuje pouze dva zvláštní nároky vyplývající z postmortální ochrany a nedává výslovně možnost žádat sankční odškodnění nebo vydání bezdůvodného obohacení. Jsem však přesvědčen o tom, že přístup soudů k této problematice bude nakloněn k aktivně legitimovaným osobám a že se možností finančního odškodnění a vydání bezdůvodného obohacení brzy dočkáme. I přes tyto výtky však lze říci, že hypotéza naplněna byla.

Třetí kapitola byla věnována právu člověka rozhodnout, jak bude naloženo s jeho tělem. Tato kapitola úzce souvisí s tou předchozí, neboť nerespektování tohoto práva může vést k zásahu do piety zemřelého. Pozitivně (byť s určitými argumentačními problémy) lze hodnotit ustanovení § 114 OZ zakotvující právo volby pohřbu. Co se týče dalších ustanovení a práv tam zakotvených (§ 113 odst. 2; 115 - 117 OZ), ty, byť vedeny dobrým úmyslem, aplikačně ztrácí svou funkci. Zvláštní právní úprava (zejména ZZS) prakticky nedává žádný prostor pro aplikaci těchto ustanovení, neboť sama obsahuje autonomní úpravu. Právo vyslovit souhlas s pitvou nebo použitím těla k vědeckým, výzkumným a výukovým účelům tak i nadále zůstává v režimu ZZS a nikoliv v režimu předpisu soukromého práva, kterým je občanský zákoník. Právo člověka rozhodnout, jak bude po jeho smrti naloženo s jeho tělem je omezeno pouze na právo rozhodnout o volbě pohřbu a na právo nevyjádřit se, potom platí, že

se bude postupovat podle zvláštních právních předpisů. Hypotéza tak sice naplněna byla, ale důvody pro její naplnění bylo třeba hledat jinde, než v paragrafech občanského zákoníku.

Z doposud uvedeného tak vyplývá, že novela občanského zákoníku by jistě neměla nechat nezměněné ustanovení § 493, kde navrhuji upřesnit a zvolnit striktně negativní pojetí věci. Dále by nebylo od věci zakotvit kompetenci státního zastupitelství jako aktivně legitimovaného subjektu k podání žaloby ve věci pietní ochrany, neboť některé neoprávněné zásahy nebo neoprávněně trvající stavy zůstávají nadále protiprávní díky tomu, že zde není žádná blízká osoba, která by zasáhla na ochranu piety zemřelého. Dále pak navrhuji úplně zrušení ustanovení § 113 odst. 2 a § 115 až 117, neboť se ihned po účinnosti staly ustanoveními nepoužitelnými. Konečně poslední navrhovanou změnou je zrušení kontroverzního ustanovení § 81 odst. 4 písm. a) ZZS, které umožňuje anonymizovaný posmrtný odběr bez ohledu na to, zda byl dán souhlas či nikoliv. Osoby blízké se tak vůbec nemusí dozvědět, že ze zemřelého byly odňaty orgány, které zkoumají studenti lékařské fakulty.

Další možný výzkum v oblasti osobnostně právní ochrany člověka po jeho smrti by měl být věnován právě problematice nároků vyplývajících z postmortální ochrany, odměňování za poskytnutý materiál lidského původu (např. za účelem výroby léků nebo protilátek) nebo rozšíření způsobů možného pohřbení člověka (např. pohřbení v soukromé kryptě na pozemku nebo možnosti kryoprezervace).

Použitá literatura

- BALÍK, Stanislav, BALÍK, Stanislav. *Právní dějiny mimoevropských zemí*. Dobrá Voda: Aleš Čeněk, 2003. 182 s. ISBN 80-86473-25-2.
- BRADLEY, KEITH, Richard. *Slaves and masters in the Roman Empire. A study in social control*. Bruxelles: Revue d'études Latines, 1984. 168 s. ISBN 97-80-19520-607-4.
- DRGONEC, Ján. *Ústavné práva a zdravotníctvo*. Bratislava: Archa, 1996. 338 s. ISBN 978-80-7115-114-2.
- DVOŘÁK, Jan, ŠVESTKA, Jiří, ZUKLÍNOVÁ, Michaela a kol. *Občanské právo hmotné. Svazek 1. Díl první: Obecná část*. Praha: Wolters Kluwer, 2013. 432 s. ISBN 978-80-7478-325-8.
- ELIÁŠ, Karel a kol. *Občanský zákoník. Velký akademický komentář. 1. svazek*. Praha: Linde, 2008. 1391 s. ISBN 978-80-7201-687-7.
- HARRIS, James. *Property and Justice*. Oxford: Oxford University Press, 1996. 387 s. ISBN 0-19-925140-1.
- HOLUB, Milan, POKORNÝ, Milan, BIČOVSKÝ, Jaroslav. *Občan a vlastnictví v českém právním řádu*. Praha: Linde, 2002. 335 s. ISBN 978-80-7201-348-7.
- KINDL, Milan, ROZEHNAL, Aleš. *Nový občanský zákoník. Problémy a úskalí*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2014. 303 s. ISBN 978-80-7380-516-6.
- KNAP, Karel a kol. *Ochrana osobnosti podle občanského práva*. 4. vydání. Praha: Linde, 2004. 435 s. ISBN 80-7201-484-6.
- KNAP, Karel, ŠVESTKA, Jiří. *Ochrana osobnosti podle československého občanského práva*. 2. vydání. Praha: Panorama, 1989. 365 s. ISBN 8070380144.
- KOTRLÝ, Tomáš. *Pohřebnictví. Právní zajištění piety a důstojnosti lidských pozůstatků a ostatků*. 1. vydání. Praha: Linde, 2013. 312 s. ISBN 978-80-86131-95-5.
- KRČMÁŘ, Jan. *Právo občanské I. Výklady úvodní a část všeobecná*. Praha: Wolters Kluwer, 2014. 253 s. ISBN 978-80-7478-411-8.
- LAVICKÝ, Petr, a kol. *Občanský zákoník I. Obecná část (§ 1–654). Komentář*. 1. vydání, Praha: C. H. Beck, 2014. 2400 s. ISBN 978-80-7400-529-9.
- LUBY, Štefan. *Základy všeobecného súkromného práva*. Šamorín: Heuréka, 2002. 287 s. ISBN 978-80-8912-200-4.
- LUKÁŠ, Karel, ŽÁK, Aleš a kol. *Chorobné znaky a příznaky. Diferenciální diagnostika*. Praha: Grada publishing, 2014. 928 s. ISBN 978-80-247-5067-5.

- MELZER, Filip, TÉGL, Petr. *Občanský zákoník I. svazek. § 1 - 117. Obecná část.* Praha: Leges, 2013. 720 s. ISBN 978-80-87576-73-1.
- MELZER, Filip, TÉGL, Petr. *Občanský zákoník III. svazek. § 419-654. Věci a právní skutečnosti.* Praha: Leges, 2014. 1264 s. ISBN 978-80-7502-003-1.
- MACH, Jan, BURIÁNEK, Aleš, ZÁLESKÁ, Dagmar. *Univerzita medicínského práva.* 1. vydání. Praha: Grada Publishing, 2013. 232 s. ISBN 978-80-247-5113-9.
- OLIVA, Pavel. *Sparta a její sociální problémy.* Praha: Academia, 1971. 339 s.
- ROUČEK, František, SEDLÁČEK, Jaromír. *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. Díl druhý.* Praha: V. Linhart, 1935. 970 s.
- SEDLÁČEK, Jaromír. *Vlastnické právo.* Praha: Wolters Kluwer, 2012. 924 s. ISBN 978-80-7357-758-2.
- STEJSKAL, David, ŠEJVL, Jaroslav. *Pohřbívání a hřbitovy.* 1. vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2011. 464 s. ISBN 978-80-7357-680-6.
- ŠVESTKA, Jiří, DVOŘÁK, Jan, FIALA, Josef a kol. *Občanský zákoník. Komentář. Svazek I.* Praha: Wolters Kluwer, 2014. 1736 s. ISBN 978-80-7478-370-8.
- ŠTĚPÁN, Jaromír. *Právo a moderní lékařství.* Praha: Panorama, 1989. 348 s. ISBN 80-7038-068-3.
- TĚŠÍNOVÁ, Jolana, ŽDÁREK, Roman, POLICAR, Radek. *Medicínské právo.* Praha: C. H. Beck, 2011. 448 s. ISBN 978-80-7400-050-8.

Odborné a elektronické články

- BEZOUŠKA, Petr. *Věci, materiální svět a nakousnuté jablko.* Hospodářské noviny.cz, 1. únor 2013 [cit. 15. prosince 2015]. Dostupné na <<http://domaci.ihned.cz/c1-58675150-veci-materialni-svet-a-nakousnute-jablko>>.
- DOSTÁL, Ondřej. *Otázka vlastnictví k odděleným částem lidského těla v zahraničním srovnání.* *Jurisprudence*, 2004, roč. 5, č. 3, s. 3 - 7.
- FUNKOVÁ, Hana. *Pro odběr tkání ze zemřelého není nutné získat souhlas.* *Zdravotnické noviny*, 2014, roč. 63, č. 6, s. 4 - 5.
- LUXOVÁ, Eva. *Ochrana lidského těla po smrti.* epravo.cz, 22. říjen 2014 [cit. 26. prosince 2015]. Dostupné na <<http://www.epravo.cz/top/clanky/ochrana-lidskeho-tela-po-smrti-95424.html>>.

- MALÍŘ, Jan. Právo o opravdu poslední věci člověka ve světle jednoho rozsudku francouzské Státní rady. *Právní rozhledy*, 2006, roč. 14, č. 10, s. 360 - 366.
- ONDŘEJOVÁ, Eva. *Občanskoprávní ochrana osobnosti po její smrti - srovnání platné právní úpravy a úpravy v novém občanském zákoníku*. epravo.cz, 12. prosinec 2013 [cit. 26. prosince 2015]. Dostupné na <<http://www.epravo.cz/top/clanky/obcanskopravni-ochrana-osobnosti-po-jeji-smrti-srovnani-platne-pravni-upravy-a-upravy-v-novem-obcanskem-zakoniku-93147.html>>.
- Telec, Ivo. Chráněné statky osobnostní. *Právní rozhledy*, 2007, roč. 15, č. 8, s. 271 - 281.
- TELEC, Ivo. Přirozené právo osobnostní a jeho státní ochrana. *Právní rozhledy*, 2007, roč. 15, č. 1, s. 1 - 10.

Domácí a zahraniční judikatura

a) Domácí judikatura

- Rozhodnutí Nejvyššího soudu České socialistické republiky ze dne 30. 9. 1982, sp. zn. 11 Tz 42/82 .
- Nález Ústavního soudu ze dne 20. 12. 1995, sp. zn. II. ÚS 190/1994.
- Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 11. 6. 2002, sp. zn. 28 Cdo 931/2002.
- Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 11. 12. 2003, sp. zn. 30 Cdo 73/2003.
- Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 15. 12. 2005, sp. zn. 22 Cdo 2773/2004.
- Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 9. 3. 2006, sp. zn. 22 Cdo 685/2005.
- Usnesení Krajského soudu v Hradci Králové ze dne 11. 9. 2006, sp. zn. 17 Co 340/2006.
- Nález Ústavního soudu ze dne 7. 1. 2009, sp. zn. I. ÚS 2477/2008.
- Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 31. 8. 2011, sp. zn. 30 Cdo 3176/2009.
- Usnesení Ústavního soudu ze dne 8. 9. 2011, sp. zn. I. ÚS 3362/2010.
- Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 29. 10. 2013, sp. zn. 25 Cdo 1050/2012.
- Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 24. 9. 2014, sp. zn. 30 Cdo 1982/2012.

b) Zahraniční judikatura

- Austrálie: R. v. Doodeward and Spence, 1908 6 CLR 406.
- Austrálie: R. v. Rothery, 1976, RTR 550, 63 Crim App Rep. 231.
- Německo: BGH 6. Zivilsenat, VI ZR 62/93 ze dne 09.11.1993.

- Velká Británie: Dobson v. North Tyneside Health Authority [1996] 4 All ER 474.
- Velká Británie: [1996] EWCA Civ 1301.
- Velká Británie: R. v. Welsh, 1974, RTR 478.
- Velká Británie: R. v. Kelly, 1998, 3All ER 741.
- Slovensko: Nález Ústavního soudu ze dne 4. 12. 2007, sp. zn. Pl. ÚS 12/01-297.
- Slovensko: Rozhodnutí Nejvyššího soudu Slovenské republiky sp. zn. 5 Cdo 54/1999.
- Spojené státy Americké: Hecht v the Superior Court of the County of Los Angeles (1996) 50 Cal. App. 4th.
- Spojené státy Americké: Moore v. Regents of the University of California (1990) 51 C3d 120.

Právní předpisy

- Císařský patent č. 946/1811 Sb. z. s., obecný občanský zákoník rakouský, ve znění účinném ke dni 1. 6. 1811.
- Listina základních práv a svobod.
- SQ 1991, c. 64., Code civil du Québec.
- Vládní návrh občanského zákoníku z roku 1937.
- Výkladové stanovisko č. 20 Expertní skupiny Komise pro aplikaci nové civilní legislativy při Ministerstvu spravedlnosti ze dne 3. března 2014.
- Výnos Ministerstva kultu a vyučování ze dne 10. ledna 1905, č. 18 Věstníku.
- Úmluva o lidských právech a biomedicíně (sdělení č. 96/2011 Sb. m. s.).
- Zákon č. 141/1950 Sb., občanský zákoník, v původním znění.
- Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 101/1963 Sb., o právních vztazích mezinárodním obchodním styku, v původním znění.
- Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, v původním znění.
- Zákon č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 549/1991 Sb., o soudních poplatcích, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 120/2001 Sb., o soudních exekutorech a exekuční činnosti, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 256/2001 Sb., o pohřebnictví, ve znění pozdějších předpisů.

- Zákon č. 285/2002 Sb., transplantační zákon, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 378/2007 Sb., o léčivech a o změnách některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 372/2011 Sb., zákon o zdravotních službách, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.

Anotace:

Diplomová práce na téma „Osobnostně právní aspekty smrti člověka” podrobně rozebírá problematiku nakládání s lidským tělem a jeho částmi z hlediska postmortální ochrany. Téma je velice aktuální, neboť reaguje na novinky a změny právní úpravy účinné od 1. ledna 2014. První kapitola diplomové práce se zabývá povahou lidského těla a jeho částmi pro účely stanovení konkrétního režimu právní ochrany. Druhá kapitola se věnuje prostředkům ochrany proti neoprávněným zásahům specifikovaným v 1. a 3. kapitole, zvláště pak nárokům vyplývajících z postmortální ochrany. Poslední kapitola se zajímá o relevantnost vůle člověka, jakým způsobem bude po smrti naloženo s jeho tělem. Mezi aktuální otázky postmortální ochrany patří zejména rozšíření okruhu aktivně legitimovaných osob, právní povaha produktů lidského těla, zákaz profitování z lidského těla a jeho částí nebo použití těla pro výzkumné či vzdělávací účely. Diplomová práce je doplněna o fiktivní i reálnou kazuistiku pro lepší ilustraci daného problému. Závěr diplomové práce je věnován odpovědím na výzkumné otázky položené v úvodu diplomové práce a shrnutí.

Summary:

Thesis „Legal personality aspects of a person's death” gives a detailed description of dealing with the human body and its parts in terms of post mortem protection. The theme is very current because it reacts to changes and new legislation effective from 1 January 2014. The first chapter deals with the substance of the human body and its parts for purposes of determining the specific mode of legal protection. The second chapter deals with the means of protection against unwarranted interference specified 1st and 3rd chapter, especially claims arising from the post mortem protection. The last chapter is interested in the relevance of the will of man by the way will be loaded with the death of his body. Among the current issues of post-mortem protection include expanding the circle of active standing persons, the legal nature of the products of the human body, a ban on profiting from the human body and its parts or use your body for research or educational purposes. The thesis is completed with fictional and real case report to better illustrate the problem. The final section is devoted to research answers to questions posed in the introduction and summary of the thesis.

Klíčová slova: pietní ochrana, postmortální ochrana, pitva, pohřeb, nakládání s lidským tělem, ostatky, pozůstatky, zákaz profitu, osobnostně právní ochrana, lidské tělo, transplantace ex mortuo, ochrana osobnosti, smrt, souhlas s pitvou, právo na ostatky.

Key words: postmortem protection, autopsy, funeral, treatment of the human body, remains, relic, ban profit, personality and legal protection, human body, posthumous transplantation, protection of personality, death, consent to autopsy, right on relics.